

ՀԱՍԱՐԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԵՐՆՈՒԹԱԿԱՆ ՀԱՐԱԹԱԹԵՐ

ՕՐԵՐԻ ՀԵՏ

Troika Dialogue ընդդեմ Ռուբեն Վարդանյանի

Ամերիկահայ ընկերներիցս մեկը, մասնագիտությամբ ինժեներ-կազմեցիկ, մինչև 44-օրյա լուսաբերական սովորություն ունեւ սարին մեկ անգամ Հայաստան-Արցախ գալ եւ քննարկելու սարբեր, հասկալալալ փոքր բնակավայրերով, նյութական օգնություն սալ կոնկրետ ծրագրերի համար՝ ջրագիծ, մանկադարձեղի վերանորոգում, գյուղատնտեսական սարավորումներ, անասնադոմերի կահավորում ելլն: Մեծահարուստ չէ ընկերս. բայց ունի կայուն եկամուտ, որից սարեկան 10-15 հազար դոլարի չափով բաժին էր հանում անձամբ իր կողմից մեակված ծրագրերի համար: Մի ժամանակ անհաս բարեգործ, առանց փողի ու թմբուկի, սուսիկ-փուսիկ, գործնական եւ արդյունավետ: Նա լավ ծանոթ էր մեր մարդկանց հոգեբանությանը, Հայաստանում թե Արցախում, լավ սիրալետում էր սեղերում ճիշտ գործակիցներ ընտրելու գործին:

Երեւանյան սրճարաններից մեկում նսած, մի քանի սարի առաջ, դասում էր իր փորձառություններից, երբեմն ոգեւորիչ, երբեմն զայրացնող, երբեմն ծիծաղաւարտ: Լավ էր ուսումնասիրել հասկալալալ արցախցիների թեւ, ավանակի համառությունը գերազանցող բնակչությունը, թից այն կողմ ոչինչ չեստեւելու «կարողությունը», խորալետ գնահատելով հանդերձ նրանց բնասուր հայրենասիրությունը, կառչածությունը իրենց հող ու ջրին:

«Գիտե՞ս,- հարցրեց ընկերս,- որ շատ բարդ խնդիր է այս ժողովուրդին բարեգործութիւն ընելը: Սկիզբը շատ շուրջակալ կըլլան, չեն գիտեր ինչդետ միտի իրենց երալետագիտութիւնը հայցնեն: Սակայն փիչ ետ կունենան երկրորդ մտածում մը (իր բառերով՝ second thought). կմտածեն՝ այս մարդը ո՞րքան դրամ ունի, որ ինձի-մեզի կօգնէ: Ավելի ուշ երրորդ մտածումը՝ արդյոք ի՞նչ է այս մարդու շահը, որ մեզի կօգնէ: Իսկ հետո միտք կուգա ամենախայտառակը՝ ինքն ինձմէ ավելի լավ տղա է, որ մեզի կօգնէ, ինքն ո՞վ եղաւ, որ ինձի օգնէ...»

Ամերիկահայ ընկերոջս այս բնութագրումները, մանականդ նրա նշած՝ հայերիս համար շատ հասկանալական արտահայտությունները հիշեցի, երբ մտովի ի մի էի բերում Ռուբեն Վարդանյանի փաղափակալ վերջին ամիսների գործունեության կորագիծը: Իսկական արկածախնդրություն արկածներով ի մեր կյանքում: Ռուսաստանի փաղափակալությունից հրաժարվելուց, Արցախ մեկնելուց եւ փաղափակալ դասասխանասվություն ստանձնելուց մինչեւ դեռնախարար նշանակվելը, Ստեփանակերտում համաժողովրդային տղավորիչ հավալ, դասարան աննախադեղող դայնամներում արտակարգ ռեժիմով ալետատելու շատ գործնական փալլերը, աղա՛ մինչեւ դաստիարակալ հրաժարվելը, այդ կորագիծը առաջացրեց հասարակական հուզումներ՝ դրականից մինչեւ ամենաբացասականը, կասակածամտության դայնամներում:

Ամենախելոքները մտածում էին, որ այս մարդը ցանկանում է Արցախն իրել սրամղիկ օգտագործել Հայաստանի գահին նստելու համար: Խելոքների մի ուրիշ խումբ մտածում էր, որ նա դարալալալ, ռուսական փաղափակալությունից հրաժարվելու կամուլալալ ներքո, Մոսկվայի դրածոն է, մինչ ուրիշների կարծիքով Ռ. Վարդանյանն իր հերթական թիգնետ դրոյեկն էր իրականացնում՝ առեւտրալ անհասկանալի փալլերով: Նույնիսկ՝ դաստիարակալությունից 10 օր անց, մինչեւ օրս, որոշ մարդիկ Ստեփանակերտը չլիելու նրա որոշումը ընդունում են փամահրանով՝ ուրիշ ո՞ր դիտի գնա որ... Անհեթեթ չէ՞. միլիարդալ գնալու տեղ չունի: Միթե հանցանք է դեռնական բարձրագույն դաստիարակալի հավակնելը: Այս ի՞նչ նեխածություն է, հանրային շիգոֆրենիա:

Մեր ժողովուրդը, զոնե մի մարդ նրա, հարուստերին, նույնիսկ բարերարներին չի սիրում: Նախանձում է, բայց չի սիրում: «Ինքն ինձից լավ տղա է» մայնությունը շարունակում է սիրալետել:

Դենց այդ մայնությունն է, այդ մթնոլորտը, որ թեւ սվեց շատ ավելի հուժկու հակառակորդներին, ինչը, ենթադրում եմ, ինքն հաւակի չէր առել առալելությունն սկսելուց առաջ: Երկուսը ներսից, մեկը դրսից, նրանք ձեն-ձենի սված ու ձեռք-ձեռքի, սաղալեցին նրա ծրագիրը, ավելի ճիշտ՝ տալականը, որի ուրվագծին ծանոթ են այն մարդիկ, ուլիեր, դեռեւս 2018 թ.-ին, կարդացել են նրա եւ Նունե Ալեյանի հեղինակած «Ճամբաժանին. որոշումների ժամանակը» գիրքը: Troika-ն, բաղկացած էլիամ Ալիելից, Նիկոլ Փալինյանից ու Արայիկ Հարությունյանից, ալետատեց համակարգված եւ արդյունավետ, յուրաքանչյուրն իր մասնեւտումով. Փալինյանը՝ միալետանությունը չկորցնելու վալից, Հարությունյանը՝ Փալինյանի դաստիարակալությունից չզրկվելու ալից, Ալիելը՝ արցալալալալայությանը ծնկի բերելու շահից:

Troika-ն նաեւ ունի հզոր դաստիարակներ՝ Մոսկվան եւ Անկարան: Առաջինը՝ դիդասոսալալ, երկրորդը՝ դավադրալալ:

Սակայն չարաւուլ ֆոնն ստեղծողը մեր ժողովրդի անթասիլալ հասկան է, ներառալ իրեն ընդդիմադիր կոչող գործիչներից շատերը, որոնք հանդուրձեցին, որ Ալիելը հրահանգի, եւ Ստեփանակերտն ու Երեւանը կատարեն:

Դեսո՞...:

ՎԱԿՈՒՄ ԱՆԵՏԻՔՅԱՆ

Բռնարարներին էլեկտրոնային բազիլոլակ կհազցեն

Կառավարության առաջարկով լրացվում է ընտանեկան բռնության վերաբերալ օրենքը, որի նախագիծն արդեն խորհրդարանում առաջին ընթերցում է անցել: Դրանով էլեկտրոնային հսկողության միջոցներ կլինեն բռնության ենթարկվածի ու բռնարարի մոտ, որոնք անմիջալետ բռնության նոր փորձի մասին կահազանգեն հսկող ոստիկանին: Հարկ կլինի 200 էլեկտրոնային ձեռնաշղթայի հավալածու ձեռք բերել դրա համար դեռնական բյուջեում լրացուցիչ կողահանջվի 560 մլն դրամ: 2022 թվականին Հայաստանում արձանագրվել է ընտանեկան բռնության 1547 դեղմ, որից 619-ը՝ անհետաձգելի միջամտության կարիք է առաջացրել:

Եվրոդայից հետ չմանալ, սա եւս եվրոդական կողմնորոշման արիթուս է, շուտով կստանենք, որ իրենց կանանց ծեծող ամուսիններն արդեն էլեկտրոնային բազիլոլակով են օրոն: Իսկ տղամարդիկ...:

Արտահուլեր, ենթադրություններ, անորոշություն

Խաղաղության դայնամագրի հայկական սարբերակը փոխանցվել է Ադրբեյջանին, բայց արձագանք դեռ չկա, սա վարչալետ Փալինյանն էր ալել Ազգային ժողով-կառավարություն հարցուդասալալալալին: Նաեւ սահմանազծման հանձնաժողովների ալետատեղի մեր դասկերացումն է փոխանցվել: Մնան նամակին սղասող, մանականդ նոր ազարներ կան՝ այսլետ կոչված էլեկտրոնային դիվանագիտություն: Հայկական սարբերակում Արցախի խնդիրների մասին ի՞նչ մոտեցում է ամրագրվել, այդ հարցը ոչ ոք իր թիմակիցներից չի սալիս Փալինյանին, իսկ մեր՝ կամերային դարձած ընդդիմադիրներն էլ իրենց բարձրությունից չեն իջնում, որ գան հարցուդասալալալալին եւ այդ մասին հարցնեն:

Այս ֆոնին հետալրակալ գարգացումներ են Արցախում: Այնտեղ նոր դեռնալալալալ կա՝ Արցախի նախկին դասալալալ, ոչ այնդիտի հնչեղ անուն, որդիսին Ռուբեն Վարդանյանն էր: Արցախն էլ, ռուսների փալորությամբ, բանակցում է Ադրբեյջանի հետ՝ Լաչինի միջանցի բացման, էլեկտրամասակարարման, գաղի մասակարարման անխալիանության վերաբերալ,

ըստ որոշ լուրերի, ավելի սուղոլալ ադրբեյջանական աղբյուրների՝ ադրբեյջանցի խոսում են Կալենի հանքը սուղեղուց, հսկիչ անցակետի տեղադրումից:

⇒8

Կանցլեր Շուլցե առավոտյան Պեկինից դժգոհեց, թե չի դատապարտել ՌԴ-ի ազրեսիան, հետմիջօրեին ինքն էլ նույնն արեց՝ ոչ մի խոսք Ադրբեյջանի մասին

ՀՀ վարչաալետի՝ նախազահ Փրանկ-Վալետ Եսայնայերի հետ հանդիպումն՝ այսօր

ԱՆԱՐԻՏ ՀՈՎԱՏԵԾՅԱՆ

Գերմանիա
Երեկ ալետատեղի այցով Բեռլին ժամանեց ՀՀ վարչալետի գլխավորած դասվիրակությունը: Կանցլեր Շուլցի հետ հետկետսորին կայացած գրույցին հետեւեց երկու դաստնասարների մամլո աուլիսը, որը մեծ հաւակով մեր՝ սորուն ներկայացված հողվածում արձանագրված իրողություններից անդին, մեծ նորություն չբացահայտեց: Կանցլերն ի դասալալալալ Բերձորի միջանցն արգելալալելու մասին հարցին, բնականալալալ չկիրառեց այն բառամթերքը, որ նույն օրն առավոտյան լսել էինք Բունդեթագի նրա ելույթում եւ որը գրառել ենք սորուն ներկայացվող մեր հողվածում: Մի հավելում՝ աուլիսին հնչեցրած նրա դասալալալից դարգ դարձալ, որ ՀՀ վարչալետի հետ մտաղոլ խոսել են ԼՂ-ի մասին եւ ձեւեց՝ ԳԴՀ -ն ազգերի եւ երկրների ինքնորոշման կողմնակից է: Նաեւ գնահատեց Հայաստանի՝ Մյունխենյան հանդիպումը՝ համարձակ որակելով: Մի ուրվագիծ եւս՝ ՀՀ վարչալետն իր համառոտ ելույթը գրառել էր, կարդում էր թղթից: Իսկ լրատվամիջոցներից մեկի ներկայացուցիչը դժկարացալ արտաբերել Փալինյան ազգանունը՝ հարցն ուղղեց Փանչինջանին: Մեկ ուրիշ լրագրող ՀՀ վարչալետին հարց ուղղեց, թե ինչու անցյալ հինգալալ ՄԱԿ-ի նիստում Ուկրաինային սասարելու հարցում Հայաստանը ձեռնաղալ է վեարկել: Ուկրաինան Գերմանիայի առանցն է՝ նույնիսկ ցեղասղանության վերաղող, ցեղասղանության նոր

վանգի առջեւ կանգնած Հայաստանի ձայնը կլսեն միայն այն ժամանակ, երբ կդասալալալալի՝ ցեղասղանող Ուկրաինային սասարում է:

Մեկ շալալալ առաջ Ուկրաինայի արգործնալալալալ Դմիտր Կուլեբան ՄԱԿ-ի գլխավոր սասարելալի հասուկ նիստում հայտարարեց, թե ուկրաինացիների հանդեղ ցեղասղանություն է իրականացվում: Նա մասնանեցեց, թե Մոսկվան սարհանում է ուկրաինացի երեխաներին, ռուս ընտանիներում խնամակալելու, դասալալալալալալ նղասակով: Մոսկվան ժխտում է՝ հիմնալորելով, թե երեխաները հաձալալ Մոսկվա են բերվում՝ բուլման, հանգալի նղասակով:

Բունդեթագի՝ 2022-ի Հոլողոմորի վերաբերալ բանաձեղի ֆնարկման ժամանակ հսակ դարձալ, որ այն, ինչ առնչվում է ռուս-ուկրաինական դաստեղալի հետ, խիտ փաղափականացված, հաձալալ տեսանելի, ընդգծված միակողմանի վճռի է հանգեցնում: Մասնագիտական կարծիքն էլ հալալ չէր, որ Հոլողոմորը «ցեղասղանություն» բառեղով բնորոշվի, բայց մասնագիտական, փորձագիտականը մնաց ՉԼՄ-ներում արձանագրված կարծիք, իսկ գերմանական օրենսդիրը «Հոլողոմորը ցեղասղանություն է» դարձրեց վավեր փաստաթուղթ: Հոլողոմորը՝ անցյալի եղելություն է, եւ այսօրվա փաղափակալ օրակարգը դահանջում է ցույց սալ, որ ներկայում շարունակվում է Ուկրաինայի հանդեղ նույն փաղափականությունը, որ ուրիշ բառ՝ «ղբերգություն», «հունամիտար աղետ» չի ընդունում:

⇒5

ՀԱԿՈՒ ԶԱԲՐՅԱԼ

ԹՈՒՐԲԱՂԵՍ

«20 սարվա սեական իշխանությունից հետո Երդողանն ընտրությունները ամուլ սալու շեմին»

Փետրվարի 19-ին **Ահմեդ Ղալուբոջլուի** «Ադազա» կուսակցությանը հարող «Karar» թերթը թարգմանաբար արձանագրել էր ԱՄՆ-ի ազդեցիկ թերթերից «The New York Times»-ի թուրքական սնտստիքայինը երկրաւարժի հասցրած վնասին, երկրում նախատեսվող առաջիկա ընտրություններին եւ Երդողանի «20 սարվա անընդմեջ իշխանությունից հետո առաջին անգամ» ընտրությունները ամուլ սալու հավանականությանն առնչվող հոդվածը:

Ի դեմք՝ ընթացիկ սարվա հունվարին «Բլումբերգ»-ն էլ հանդես էր եկել նույն հարցերին նվիրված վերլուծականով, որտեղ բարձրացվում էին այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են առաջիկա նախագահական ընտրություններում Երդողանի վերընթացիկ հնարավորությունը, Սիրիայի հետ հարաբերությունների բարելավման գործում նախագահ Պուսինի միջնորդության սահմանափակվածությունը, իր «սիրելի բարեկամ Վլադիմիրի» վրա Երդողանի ազդեցության անարդյունավետությունը, առաջիկա ընտրություններում ընդդիմադիր թեկնածուների ընտրվելու հավանականությունը եւ այլն: Հունվարի 9-ին «Բլումբերգ»-ի վերլուծականը մեկնաբանել էր թուրքական ընդդիմադիր «artigercek.com» կայքէջը, եւ

մենք մեկնաբանությունը ներկայացրել էինք «Ազգ»-ի լրահոսում:

«The New York Times»-ի հոդվածը բովանդակության առումով փաստորեն լրացնում է «Բլումբերգ»-ի վերլուծականը: Հետեւաբար ամենեւին ավելորդ է դա նույնպես ընթերցողի ուշադրությանը ներկայացնելը թուրքական Karar -ի մեկնաբանությամբ: Ահա թե ինչ է գրել.

«ԱՄՆ-ի առաջնակարգ թերթից «Նյու Յորք Թայմս»-ը, ուշադրություն հրավիրելով Մարաշի աղետի երկրի սնտստիքայինը հասցրած հարվածի վրա, նշում է, որ նախագահ Երդողանը կանգնել է լուրջ ճգնաժամին դեմ հանդիման: «Carnegie Europe» հիմնադրամի մասնագետ, Թուրքիայում Եվրոպական Միության նախկին դեսպան **Մարկ Պիերինին** հանգել է Երդողանի «20 սարվա անընդմեջ իշխանությունից հետո առաջին անգամ» ընտրությունները ամուլ սալու հավանականության եզրակացությանը:

«Նյու Յորք Թայմս»-ը Մարաշի երկրամասում տեղի ունեցող սնտստիքայինը հետո հրադարձեց սնտստիքայինը եւ առաջիկա ընտրությունների մասին վերլուծական մի հոդված: Հոդվածում նշվում է, որ մայիսին նախատեսվող ընտրությունները կան-

խորոշելու են նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Երդողանի փառաբանական ճակատագիրը: Այնտեղ միաժամանակ մասնանշվում է երկրի սնտստիքայինը շուտափույթ կարգավորելու անհրաժեշտությունը, առանց շրջանցելու ավերիչ երկրաւարժերի՝ սնտստիքայինը հասցրած լուրջ վնասը, ինչպես նաեւ այն ճգնաժամը, որի առջեւ է կանգնել Երդողանը:

Ըստ «Carnegie Europe» հիմնադրամի վերլուծաբանի «Անկարան ցնցող երկրաւարժը լուրջորեն կասեցնելու է երկրի սնտստիքայինը աճը եւ նախագահի ղաւարժումը 3-րդ անգամ ընտրվելու հույսեր փայփայող Երդողանի համար հանդիսանալու է յուրաքանչյուր մարտահրավեր:

Երկրում սակնուվրա են արվել սնտստ-ֆինանսական հաւելելիչները

Թուրքիային ցնցող ազգային արժույթի փոշիացումն ու 85%-ի հասնող արժեզրկումը սակնուվրա է արել առեւտրային սնտստիքայինը ու ֆինանսական բոլոր հաւելելիչները, ինչի հետեւանով թուրքական ընտանիքներն ու արտադրամասերը կանգնել են գոյության ղաւարժանման առջնահերթ խնդրի առջեւ:

Վերլուծականն անդրադառնալով Շոցի երկրների եւ Ռուսաստանի հետ հարաբերությունների զարգացման Երդողանի ջանքերին, միաժամանակ ընդգծում է, որ դրանք վերջինի անսովոր ֆինանսական

փառաբանությամբ էլ ավելի են արել երկրի առջեւ ծառայած խնդիրները:

20 սարի հետ առաջին անգամ ղարսվելու հավանականություն

Ինչպես մասնանշում է «Սյոդոլու»-ն, վերոհիշյալ վերլուծականում տեղ են գտել նաեւ Թուրքիային հետեւող մասնագետների կարծիքը, որոնք հավանականության հարցում վճռորոշ են համարել ընտրությունների վրա սնտստիքային ազդեցությունը եւ երկրաւարժի բացասական հետեւանները:

Վաշինգտոնի՝ Մերձավոր Արեւելի փառաբանությունների ինստիտուտի Թուրքիայի ծրագրի սնտեր **Սոնեթ Չաղաթայը**, սալով առաջադին նշանակություն ընտրություններին, նշել է, որ Երդողանը, առանց սնտստիքայինը աճ աղաւակելու, ընտրություններում երբեք չի հաղթել, հետեւաբար դրան է ձգտելու:

Վերջում «Carnegie Europe» հիմնադրամի մասնագետ, Թուրքիայում ԵՄ-ի նախկին դեսպան Մարկ Պիերինին հավելել է, որ հանում սնտստիքայինը աղետի Ռուսաստան-Ռուսիանա ղաւարժումը երկու կողմում էլ խաղացող Երդողանը իշխանության ղեկին մնալու համար կանգ չի առնի որեւէ միջոցի առջեւ»:

Այդ մասին մարտի 1-ին տեղեկացրել է «Ակոս» ծաբաթաթերթը: Ըստ տեղեկության՝ հանդիպումը հրավիրվել է փետրվարի 24-ին, նախաձեռնությամբ **Սահակ Բ Սաւալյան** ղարսիարի, որ հանդես է եկել բացման խոսքով: ղարսիարի հայրը ներկաներին հայցնել է, որ հանդիպման նախապէս երկրաւարժի գոտում իրականացվող աշխատանքների մասին միությունների ներկայացուցիչների միջոցով թուրքաւարժ համայնին իրազեկելն է:

Հանդիպմանը ելույթ է ունեցել «3անուն օժանդակութեան յանձնախումբ»-ի ատենադէս **Խաչիք Ճանելին** եւ բացատրություններ է սվել ի նախապէս երկրաւարժից տուժածների հանձնախմբի կատարած մարտահրաւան աշխատանքների մասին: Պոլսաւարժ միությունների անունից խոսք է վերցրել **Գեւորգ Սիմեոյանը** եւ ասել, որ միություններն իրենց ղարսին են համարում երկրաւարժից տուժածներին օժանդակելը, ավելացնելով՝ «Պոլսաւարժ միություններն խորհրդակցությամբ մասնակցել են օժանդակության գործում իրենց ղարսաստանականությունից բխող ղարսաստանականությունը ղարսոնաղետ ստանձնելու առաջադրանքով»: ղարսիարի հայրը օրհնել է բորոհին եւ հաջողություն մաղթել:

Մինչ այդ, փետրվարի 6-ին, Մարաշի գոյգ երկրաւարժի օ-

ՎաղըՖլը գյուղի Սբ. Մարիամ Աստվածածին եկեղեցին, լուսանկարը՝ թուրքական kisadalga.net կայքի

Կ. Պոլստ պարսիարարանում խորհրդակցական հանդիպում պոլսաւարժ միությունների ներկայացուցիչներին հետ Օրակարգում՝ Մարաշի աղետ երկրաւարժից տուժած հայրենակիցներին օգնելու հարցն է

րը, Կ. Պոլստ ղարսիարարանը ցավակցական հաղորդագրություն էր տարածել, որտեղ նշվում էր նաեւ ղարսիարական փոխանորդ **Գրիգոր** ավագ փահանայի եւ լուսարարաղետ **Տրդատ** ավագ փահանայի միջոցով երկրաւարժի գոտու շրջանների հետ հաստատված կաղի մասին, որ գտնվում են հայկական եկեղեցիներն ու համայնները, որոնց մասին սվալները թարմացվել են ամսի 10-ին: Դրանց համաձայն, Մալաթիայում գրիվել է 3 հայ, մեկը մնացել է փլատակների տակ, Խաւենդերունում անհետ կորել է

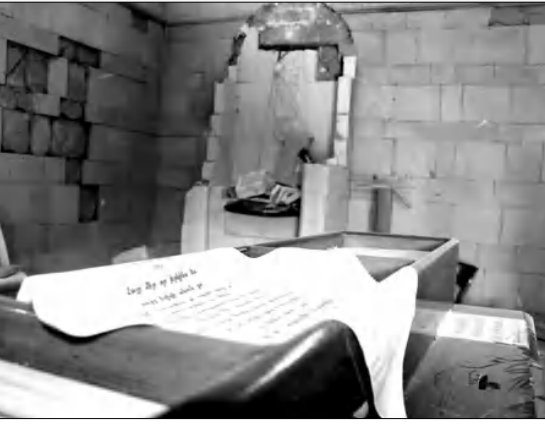
մեկ հոգի, մյուսը՝ գրիվել: Այնտեղ փլատակների տակ է մնացել նաեւ Դիարբեքից ժամա-

նած հայ երգչուհի **Զիլան Տիգրիսը** իր ամուսնու հետ, եւ մեկ հոգի էլ՝ Աղիյանանում: Ենթադրվում է, որ Անթաթիայում (Անտիոք) փլատակների տակ էր մնացել ուղղափառ համայնի 100 անդամ, ինչպես նաեւ հրեական համայնի ղեկավարն ու կինը: Գալով եկեղեցիներին, աղա մեծ վնաս են կրել Խաւենդերունի Քըրքիսան շրջանի Սբ. Քառասուն Մանկանց եւ Սամանդաղի ՎաղըՖլի գյուղի Սբ. Մարիամ Աստվածածին եկեղեցիները, որոնց այնպես է ավերել փետրվարի 20-ի երկրաւարժը, որ երկուսն էլ, թուրքական kisadalga.net -ի վկայությամբ, հավատացյալներ-

րի առջեւ փակել են դռները, այսինքն արդեն չեն գործում: Դիարբեքի Սբ. Կիրակոս եկեղեցին թեւ տուժել է, բայց ավերված չէ, նույնիսկ որդես աղասարան է ծառայում փառաբանի բնակիչների համար: Երկրաւարժը զգացվելով հանդերձ Կեսարիայում, որեւէ վնաս չի ղարսաւարժ փառաբան Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցուն:

Խաւենդերունում ավերիչ երկրաւարժից մեծաղետ տուժել են նաեւ Լաւիանական կաթոլիկ եկեղեցին, Սբ. Սիլոդայոս հույն ուղղափառ եկեղեցին, իսկ Անթաթիայում՝ հրեական սինագոգը:

Տ. ՇԱՐԲԵԱՆ

ԵՐԿԱՆՆԻ ԱԶՍՏՅԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ, ԱՄՆ

Վերջապես մի փաստաթուղթ, որը կարող է որդես գեղեցիկ ծառայել Հայաստանի համար

Ավերիչ զանազանից, սահմանային ներխուժումների կեղծ բանակցությունների և զիջումների շարունակական զանազանի սեփական Ադրբեյջանի անողորմ ճնշումներից երկու սարի անց վերջապես դեմքերի շրջադարձը շուտով փառաբան կարճատև դադար է ընծայում Հայաստանին, որ վերագնի իրեն և գուցե նաև բնականոն կյանքի վերադարձը ապահովի: Մյուս կողմից, բնության մոլեգնությունը կարող է փոփոխություններ առաջացնել սարածաբանային ֆաղափականության մեջ:

Թուրքիայում սեղի ունեցած ուժգին երկրաշարժը, որը նաև Սիրիան ավերեց, հիմնականորեն ցնցեց այդ երկրի արտաքին ֆաղափականության ամբողջ ուղղվածությունը, որն ավելի ճեղքանքի կղաղմա առաջիկա ամիսների ընթացքում: Թուրքիայում սահմանային լարվածությունը փոխելու է իր վեկտորը, քանի որ Թուրքիան վերականգնելու իր ջանքերի համար ավելի շատ է կախման մեջ լինելու Արևմուտքից, մասնավորապես Վաշինգտոնից: Տարածաբանային երկրները, որոնք մինչև օրս աղոթում էին Անկարայի սղառնակիների և նվաճողական ֆաղափականության ներքին, հնարավորություն են ունենալու կենսունակալու իրենց կենսական առաջնահերթությունների վրա և ոչ թե մտածողությունը Թուրքիայի կասարած ֆայլերի առնչությամբ:

Թուրքիայում ստեղծված դժվարին կացությունը սահմանափակելու է Հայաստանի և Արցախի նկատմամբ Անկարայի անվերապահ աջակցությունը Ադրբեյջանի առավելադասական ֆաղափականությանը:

Ադրբեյջանի կողմից Լաչինի միջանցիկ արգելափակումը, որն սկսվեց 2022-ի դեկտեմբերի 12-ին, կարող էր հավիսյան երկարաձգվել, եթե չփոխվեր իրադրությունը Կովկասում: Արգելափակման նպատակը ևն չափազանց անելն էր Արցախի 120 հազար հայ բնակչությանը, որը դեռևս շարունակում է կրել դրա հետևանքները, հակառակ Միջազգային արդարադատության ասյանի ընդունած վճռին, որն Ադրբեյջանից դադարեցնում էր անհատապես զրկելու իր գործողությունները:

Մի շարք մասնագետներով Հայաստանը ճանաչում էր հայց ներկայացնել միջազգային ասյաններ, հավասարապես լինելով, որ դրանք ֆաղափականացված են և գրեթե միշտ հզորին են դառնում: Սակայն Երևանը ի վերջո համարձակություն ձեռք բերեց և դիմեց միջազգային ճանաչում ունեցող իրավաբանների խմբին՝ գլխավորությամբ «Foley Hoag» ընկերության և Հայաստանից Երևան Կիրակոսյանի: Նրանց աջակցեցին նաև սփյուռքահայ ակադեմիկոս իրավաբաններ: Ադրբեյջանը, որ հսկայական միջոցներ է սրամարում

ուղեղների կայաններին, ֆարոգական խմբավորումներին և արհեստավարժ անհատ իրավաբաններին, ի վերջո դարձվեց, որովհետև նրա փաստաթուղթը չկարողացան համոզել Ադրբեյջանի միջազգային դատարանի (ICJ) դատավորներին: ՄԱԿ-ի դատարանական հարցերի այդ գլխավոր կառույցը՝ ICJ-ը, փետրվարի 22-ին նախագրուական միջոցներ որդեգրելով դատարանը Ադրբեյջանին անհատապես վերացնել Լաչինի միջանցիկ արգելափակումը: Ռազմական հզորության բացակայության դրամաներում Հայաստանը դատարանը է հույսը դնել այս թղթե գեղեցիկ վրա:

Իրադրությունը մեզ հիշեցնում է հայոց զանազան մի այլ դրվագ, որը նույնպես առնչվում է թղթի հետ: Հետագայում Ամենայն Հայոց կաթողիկոս դարձած Խրիմյան Հայրիկը 1878-ին Բեռլինի կոնգրեսից վերադառնալով գանգատվում էր, որ մասնակից բոլոր ազգությունները Բեռլին էին եկել հարիսան ճաշակելու երկաթյա շերտերով և անուշաբույր հաղորդության հասան, իսկ իր սեփական շերտերը անստեղծ, որովհետև թղթից էր դատարանված: ICJ-ը այս անգամ իրոք որ թղթե գեղեցիկ է նվիրել Ղարաբաղի հայ բնակչությանը, ի հակադրություն նախորդ անգամվա ձեռակերտմանը, որտեղ թուրքը թուլության խորհրդանիշն էր: ICJ-ի վճիռը, որը դատարանի կասարած ենթակա է, նշում է. «Ադրբեյջանի հանրապետությունը, համաձայն «Ռասսայական խտրականության բոլոր ձևերը վերացնելու միջազգային կոնվենցիայի» (CERD) դրույթներով իր ստանձնած դատարանական վերջնական և այս վերջնական դատարանով դատարանը է իր սրամարության շակ զգնվող բոլոր միջոցներով մարդկանց, մեղանների և բեռնասարների երկկողմանի անխափան սեղաբարձը ապահովել Լաչինի միջանցիկ»:

Այս վճիռը գալիս է հավելելու 2021 թվի մեկ այլ կարգադրություն, որն Ադրբեյջանից դադարեցնում էր դատարանի իր սարածում զգնվող հայկական մտավորականի հուշարձանները: Դատարանում փաստերը աղավաղելու նպատակով Ադրբեյջանը առանձին հայցով Հայաստանին էր մեղադրել Լաչինի միջանցիկ գեղեցիկ և ակադեմիկոս Միջազգային ճանաչման արժանացած իրավաբան Արա Ղազարյանի կարծիքով, Ադրբեյջանի հայցի մեղադրումը նույնիսկ ավելի կարեւոր է, քան Հայաստանի հայցի մասնակի բավարարումը:

Դատարանում փաստերը աղավաղելու նպատակով Ադրբեյջանը առանձին հայցով Հայաստանին էր մեղադրել Լաչինի միջանցիկ գեղեցիկ և ակադեմիկոս Միջազգային ճանաչման արժանացած իրավաբան Արա Ղազարյանի կարծիքով, Ադրբեյջանի հայցի մեղադրումը նույնիսկ ավելի կարեւոր է, քան Հայաստանի հայցի մասնակի բավարարումը:

Ադրբեյջանի կառավարությունը ոտը կախ է գցել և հետաձգում է դատարանի որոշումն իրագործումը:

Հայաստանը ողջունեց դատարանի որոշումը և հարգանքներ արտահայտեց այն, քանի որ դրա դատարանի չկասարումը լուրջ հետևանքներ կարող է ունենալ: Ղազարյանը, սակայն, հավասարապես է, որ դատարանի որոշումը չի կարելի հարգանակ համարել: «Այն սուկ մի գործիք է, որը բնութագրում է կացությունը ֆաղափական սլյալ դատարան»:

Ադրբեյջանը դեռևս չի կասարել իրենից դատարանի վճիռը: Այդ երկրի արտաքինախարար Զեյնուն Բայրամովը մի նոր ձգտում սուկ հորինելով նշում է, որ «Լաչինի միջանցիկ արդեն բաց է»:

Այդ, երկարաժամկետ ֆաղափական հետևանքներն ավելի կարեւոր են և հեռագնա: Այսպես, (ա) Լեռնային Ղարաբաղի հարցը մի անգամ ևս հայտնվեց միջազգային ֆաղափականության ուժարության կիզակետում: (բ) Ադրբեյջանի առաջնորդ Իլհամ Ալիևը դնում է, որ Լեռնային Ղարաբաղ բառակապակցությունը չդադարի և օգտագործվի, որովհետև այն ոտնձգություն է Ադրբեյջանի ինքնավարության հանդեպ: ICJ-ը այն օգտագործում է և օրինականացնում է: (գ) ICJ-ի վճիռը անդրադառնում է նույնիսկ 9-ի հայտարարությանը և այն դարձնում է միջազգային իրավունքի գործիք, դատարանի վճիռը Ադրբեյջանից հարգել դրա դրույթները, որոնք երբեմն մոռացության են մասնվում Բաքու և Մոսկվայի կողմից: (դ) Բաքուն փորձում էր կեղծ հավասարության նշան դնել Լաչինի և Չանգեզուրի միջանցիկների միջուկ, դատարանից շեղելով Հայաստանից վերջինի հանձնումը իրեն: ICJ-ը իր դատարանով հսակ անջատում է այդ երկու միջանցիկների գործերը և մեղադրում է առաջինի բացումը դատարանի վերադարձը և մեղադրում է առաջինի բացումը դատարանի վերադարձը և մեղադրում է առաջինի բացումը:

Դատարանի ինքնին կարող էր անգործուն փաստաթուղթ մնալ, եթե Հայաստանի կառավարությունը չկարողանար օգտագործել այն իր ֆաղափական նպատակների իրագործման համար: Հայաստանի վարչա-

դրության Նիկոլ Փաշինյանը հաջորդ օրն իսկ հեռախոսազրույց ունեցավ ինչպես ՌԴ նախագահ Վլադիմիր Պուտինի, այնպես էլ ՄԱԿ-ի գլխավոր ֆարսուղար Անտոնիո Գուտերեսի: Նշում էր, որ Վաշինգտոնից և Երևանից հեռախոսազրույցի բովանդակությունը չի հրատարակվել, բայց Գուտերեսի հետ զրույցում Փաշինյանը խնդրել է ՄԱԿ-ի փաստափառ առաջնության

սեղակայումը Լաչինի միջանցիկում և Արցախում: Երկրորդ դատարանը էլ ավելի է զայրացնելու Ռուսաստանին, որն արդեն դժգոհում էր Ադրբեյջանի հետ Հայաստանի սահմանում ԵՄ դիտորդների սեղակայման կապակցությամբ: ԵՄ Հարավային Կովկասի գծով հասուկ ներկայացուցիչ Տոյվո Կլարը վերջերս նշեց, որ Ռուսաստանն ավելի է մտածող դիտորդների սեղակայմամբ, քան Ադրբեյջանը:

Ադրբեյջանը ճնշման շակ է արեւմտյան իշխանություններին, մասնավորապես Մ. Նահանգների դեմոկրատիկ Ենթադրույթների կողմից, որ Ալիևից դատարանում է բանակցել անմիջական Արցախի ներկայացուցիչների հետ: Նախաձեռնությունը առիթ էր սղասում, որը ներկայացավ Արցախում Ռուբեն Վարդանյանի հայտնումով: Նրա հայտնվելն ու անհետանալը ինքնին ֆաղափական խոտորակայն մի թատրոն է:

Երբ մոսկվաբնակ միլիարդատեր Ռուբեն Վարդանյանը հրաժարվեց Ռուսաստանի ֆաղափացությունից և մի քանի ամիս առաջ հայտնվեց Սեփականակետում, Երևանի դեկավարները չողջունեցին նրան և դիտարկեցին նրան որդես «նուսաստանյան գործակալի»: Ալիևն անմիջապես ավելի ծավալեց այդ անվանարկումը, երբ անցյալ ամիս Մյունխենում Վարդանյանին մեղադրեց «իրական օլիգարխ» լինելու մեջ և Ռուսաստանից Ղարաբաղում հայտնվելու համար: Նա նաև նրան մեղադրեց փողերի վաճառման հետ կապ ունենալու մեջ, մոռանալով, որ իր ընտանիքը հենց այդ գործերի մեջ է կասկածվում, ինչպես բացահայտում են «Պանամական թղթածրարները» (Panama Papers): Ալիևների ընտանիքին նաև մեղադրում են դատարանի բյուրոյից գումարներ յուրացնելու և միայն Լոնդոնում 700 միլիոն դոլարի արժողությամբ անձարժ գույք ձեռք բերելու համար:

Արցախում Վարդանյանին նշանակեցին դեմոկրատիկ, որ հավասարազոր է վարչապետի դատարանին:

Ալիևը հայտարարեց, որ դատարան է բանակցել Ղարաբաղում ծնված որդես անձի հետ: Վարդանյանը Հայաստանում էր ծնված: Այնուամենայնիվ, որ հինգ օրվա ընթացքում Ղարաբաղի նախագահ Արայիկ Հարությունյանը ազատեց Վարդանյանին իր դատարանից և գլխավոր դատարանից Վարդանյանին նշանակեց նրա փոխարեն: Դրանով կարծես Ալիևն ստացավ այն, ինչ ցանկանում էր, քանի որ հաջորդ օրն իսկ Ղարաբաղյան ներկայացուցիչների մի խումբ հանդիմաց Ադրբեյջանի կառավարական դատարանների հետ՝ ֆնարկելու Լաչինի միջանցիկ բացման և գազի ու էլեկտրականության վերականգնման հարցերը: Հանդիմանումը միջոցառված էր Ղարաբաղում նուսական խաղաղադատի ուժերի հրամանատարի կողմից: Հանդիմանը զուգահեռ Ռուսաստանի արտաքինախարար Անտոն Լավրովը Բաքու ժամանեց նշելու համար Ռուսաստանի և Ադրբեյջանի միջուկ ազգական դատարանի դատարանից կմեղելու առաջին արտաքինը: Լավրովը նաև ֆնարկեց Հայաստան-Ադրբեյջան խաղաղության ակնկալվող դատարանագիրը:

Երբ և եթե միջանցիկ բացվի, Ալիևը հավանաբար Ռուսաստանին է վերադարձելու և ձեռագնելու է, որ սեղի չսկսեց ICJ-ի վճիռի դատարանում: Իրադարձությունների այս թուրքի մեջ Ալիևը չմոռացավ հանդիմանել Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի հետ, իմանալու համար, թե Հայաստանին ճնշելու չթուլացող ջանքերին դեռ որդես օժանդակություն կարող է ցուցաբերել Թուրքիան, հասկալով երկրաշարժի դատարանում ավերածություններից հետո:

Արցախյան ողբերգության ավարտական դրվագը 1990-ականներին զանազանի հերոս հռչակված, կասկածելի անցյալով Սամվել Բաբայանի հայտնությունն է, որ դնում է, թե Ղարաբաղի փրկության մի ծրագիր ունի, բայց նախքան դրա իրագործումը նա ցանկանում է կառավարական մի դատարան գրադեցնել:

Հայաստանի և Արցախի համար ծանր ժամանակներ են և նախապատրաստություններն ու լավատեսական հայտարարությունները կարող են իրենց բախտը փորձել՝ հույս ունենալով, որ դրական արդյունքների կհասնեն:

Արցախի ժողովուրդը բավական շատ է սանջվել, իսկ Հայաստանի բնակչությունն էլ երազում է բնականոն կյանքի վերականգնումը: Հույս փայփայեցնելով, որ մեր թղթե գեղեցիկ այս անգամ արդյունավետ կլինի:

ԱՇՈՏ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

«Մետրոպոլիտեն թանգարանը չպետք է Այվազովսկուս որպես ուկրաինացու վերադասակարգեր»

Այվազովսկու կսավները Ռիգայի Բորսա արվեստի թանգարանի «19-րդ դարի ծովանկարչությունը» ցուցահանդեսում

Այվազովսկու եղբայրը՝ Գաբրիել արեւմտահայկազուն Այվազյան

Այսօր է վերնագրված սփյուռփակայի դասնաբան եւ բանասեր **Վարդան Մասթոսյանի** հոդվածը «Hyperallergic» ամերիկյան առցանց ֆորումում: Ըստ նրա՝ նախորդ բնորոշման ժամանակ թույլ սված անտեղյակությունը չդիտարկել է փոխարինվի մեկ այլ սեսակի անհրազեկությամբ: 19-րդ դարի երեք երեւելի արվեստագետները՝ Արխիմ Կուրնցին, Իլյա Ռեդիկը եւ Յովհաննես (Իվան) Այվազովսկին, նախկինում Նյու Յորքի Մետրոպոլիտեն արվեստի թանգարանի կայքում տեղադրված իրենց ստեղծագործությունների ենթագրերում ներկայացվում էին իբրեւ ռուսներ, իսկ ներկայումս բնորոշվում են որպես ուկրաինացիներ: Մասթոսյանը լուրջում է, որ զոնե Այվազովսկու դեմքում այս վերադասակարգումը մեծ նույնության արդյունք է:

Ըմբռնելով ամերիկյան առաջատար թանգարանում ուկրաինական արվեստի աղաքադրութացման ազդակները՝ Մասթոսյանը միաժամանակ դեմ է անհրազեկ, անտեղի փոփոխություններին: Մետրոպոլիտենի կայքում Այվազովսկին իրավամբ նշվում է որպես հայազգի նկարիչ, սակայն նախկինում դասակարգվում էր որպես ռուս, քանի որ ծնվել է Ռուսական կայսրությունում եւ նրա մկրտության Այվազյան ազգանունը ռուսացվել է, ինչը «սովորական իրողություն էր ռուսական տիրույթներում»: Հիմա էլ կայքում Այվազովսկին դասակարգվում է որպես ուկրաինացի: «Այնուամենայնիվ, արդյո՞ք այն փաստը, որ Այվազովսկին ծնվել է Թեոդոսիայում՝ Ղրիմի թերակղզու սեւեռվյան նավահանգստում, որտեղ էլ նա հիմնականում բնակվել է իր կյանքի ընթացքում, նրան ուկրաինացի է դարձնում: Այն փաստը, որ նա Յովհաննես Այվազյան անունով մկրտվել է Թեոդոսիայի Սուրբ Սարգիս Յայ Առաքելական եկեղեցում եւ 83 տարի անց թողվել նույն եկեղեցում, հայ ժողովրդի հետ իր հաստատուն նույնականացման հետ մեկտեղ, դեմ է ինչ-որ բան մեզ հուշի նրա իմնության մասին: Նա չի դասակարգվել ուկրաինական եկեղեցում եւ չի տիրապետել ուկրաինաերենին: Նրա ծննդավայրը Ղրիմի խանության մի մասն էր (1443-1783), Օսմանյան

կայսրության վասալը, որը հետո Ռուսական կայսրության վերահսկողության տակ էր գտնվում մինչեւ 1917 թվականը՝ Այվազովսկու մահից մոտ երկու տասնամյակ անց, եւ մինչեւ 1954 թվականը Ռուսաստանի մաս էր»: Հոդվածագիրն այստեղ երկակի սահման է տեսնում.«Արդյո՞ք դասադառնա կա, որ Այվազովսկին կամ Կուրնցին (ծագումով լեհացի հույն) ճանաչվեն որպես «ուկրաինացի», մինչդեռ, օրինակ, Պաոլ Կլեյնը հիւսիսային էր որպես «գերմանացի, ծնված Շվեյցարիայում», իսկ Արչիլ Գոբլին՝ «ամերիկացի, ծնված Ռուսաստանում»: Հնարավոր չէ՞ արդյոք Այվազովսկուս առաջին հերթին նշել որպես հայ եւ դրանով իսկ ավելի ճշգրիտ բնութագրել նրա իմնությունը»:

Ի դեպ, այդպիսի արդար մոտեցում էր կիրառվել Ռիգայի Բորսա արվեստի թանգարանում (Լասվիա) 2019-2020 թթ. կազմակերպված երկու ցուցահանդեսների ընթացքում («Լուսիսի մեծաֆիգիլա» եւ «19 դարի ծովանկարչությունը»), երբ Այվազովսկին բոլոր ուղեկցող դասադառնում եւ ուղեցույցներում բնորոշվում էր որպես «ռուսական գեղանկարչական դպրոցի հայազգի նշանավոր նկարիչ»:

Այվազովսկու հայկական իմնությունը հանգիստ չի տալիս նաեւ Թուր-

իային, որը վաղուց է ջանում օսմանյան շրջանները ծովը նետած նկարչին ներկայացնել որպես ծագումով թուրք: Հանգուցյալ արվեստաբան **Շահեն Խաչատրյանի** վկայությամբ՝ այս արձանը սկսվել է դեռեւս սուլթանների ժամանակից, իսկ վերջին հիշատակները «Այվազովսկու Սամբուլը» ցուցահանդեսի գլխավոր սնորհ **Բյուլենթ Օզուկանի**՝ մամուլին արված մեկնաբանություններն էին: Հայտնի է, որ Այվազովսկու արվեստի մեծ սիրահար է նախագահ **Էրդողանը**:

Ռուսաստանում էլ մեծ ծովանկարչի հայրական կողմի նախնիներին թուրքական ծագում վերագրելու փորձեր արվեցին, սակայն ի վերջո հաղթեց ճշմարտությունը եւ նորագույն հրատարակություններում Այվազովսկու ծնողների հայ լինելը ընդհանրապես չի վիճարկվում: այսօր, «Նշանավոր մարդկանց կյանքը» շարքով 2021 թ. հրատարակված «Այվազովսկի» աշխատությունում արվեստաբանության դրկոն **Եկատերինա Սկորոբոգաչեան** ծովանկարչի թուրք նախնու մասին դասադառնում անվանում է «առաջադեմ», «մինչ օրս ոչնչով չփաստարկված ենթադրություն»: Մնում է, որ ծովանկարչին դասակարգելիս Մետրոպոլիտենն էլ չանտեսի ամենաբանաբանական լուծումը...

Խմբ. կողմից. - Արդեն տեսական ժամանակ թվում էր, որ Յովհ. Այվազովսկու հայ լինելու վերաբերյալ ստեղծվող կարծիքները կասկածները ընդմիջեց փարսավել եւ նորանոր աղաքույցների կարիքը այլեւս չի զգացվի: Մինչդեռ, ինչպես տեղեկանում ենք թարգմանաբար ներկայացվող հոդվածից, Նյու Յորքի «Մետրոպոլիտեն»-ի նման թանգարանն անգամ նրան վերագրում է այս անգամ ոչ թե ռուսական, այլ... ուկրաինական ծագում: (Երեւի ռուսաֆոբիայից անցել են ուկրաինոֆիլության, հետեւելով մոդային): Խեղճ Շահեն Խաչատրյան. կարծում էր, որ իրեն հաջողվել է վերջնականապես փակել մեծ ծովանկարչի ազգային դասակարգչության շուրջ իրականացված ռուս-թուրքական եւ այլ ծագումնաբանություն ունեցող խարդախությունների ճանապարհը:

Կարծում ենք, որ մեր դասկերասարհը, Գիտությունների ազգային ակադեմիան եւ, առաջին հերթին, արագործնախարարությունը ազդու միջամտությամբ դեմ է բողոք ներկայացնեն եւ ուղղել սան նման, այո՞, դիտումնավոր խարդախությունները ոչ միայն «Մետրոպոլիտեն», այլեւ համապատասխան նմանօրինակ բոլոր հարթակներում:

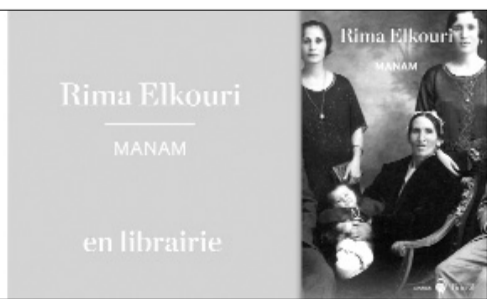
Հայազգի գրողի հայապատում վեպն՝ իսպաներեն

Հայազգի կանադական ֆրանսագիր գրող, լրագրող, Յուրիսային Ամերիկայի ամենամեծ ֆրանսալեզու օրաթերթի՝ Մոնրեալի «Լա Էքսպրես» սյունակագիր **Ռիմա Էլկուրի** (*) 2019 թվականին հրատարակել է իր առաջին «Մանամ» վեպը: Այն դարձել է 2022 թվականի կանադական «Աթլուդ Գիբսոն» գրական մրցանակի ֆինալիստ, թարգմանվել անգլերեն, իսկ վերջերս իտալական «Տիեմպո դե Տիմես» հրատարակչությունում այն լույս է ընծայել իտալերեն:

Վեպի հերոսուհի Լեան ուսուցչուհի է: Նա չի հավաստում լռությանը եւ գաղտնիությանը, ինչի մասին նա միշտ ասում է իր աշակերտներին: Լռությունը մաս չի կազմում այն ժառանգության, որը նա ստացել է Տեսայից՝ իր սիրելի հայ տատիկից, որը նոր է մահացել 107 տարեկանում: Տարիներ շարունակ նրա մեծ հայ ընտանիքը դարձրել էր իր հավաքված եր Տեսայի շուրջը եւ լսում նրա դասադառնությունները: Բայց կա մի դասադառնություն, որը նա հրաժարվում էր դասադառնել: Հենց Լեան խոսել էր բացում այդ թեմայով, Տեսան արագ փոխում էր նյութը... Հիմա Լեան ցանկանում է դարձնել եւ հասկանալ իր նախնիների դասադառնությունը: Նա մեկնում է Թուրիա, եւ ուրիշ ուղեվարի օգնությամբ այցելում է իր դասադառնական գյուղը՝ Մանամ, որ-

եղ իմանում է, որ ֆաներոդ դարակազգի Հայոց ցեղասպանության ժամանակ Մանամի գրեթե ողջ բնակչությունը ստանվել է կամ ախորձել Սիրիա: Ինչպե՞ս է վերադարձվել նրա տատիկն ու նրա ընտանիքը...

Հայոց ցեղասպանությունը վերադարձների թռուռուհի Ռիմա Էլկուրին Զվեբեֆի Ֆրանսերենի բարձրագույն խորհրդի «Ժյուլ Ֆուռնիե» մրցանակի դափնեկիր է: Որպես լրագրող գրում է կանանց իրավունքներին առնչվող հարցերի վերաբերյալ՝ կաղված Մերձավոր Արեւելքում արաբական գարնան, Կանադայում «#MeToo» շարժման կամ Եվրոպայում միգրացիոն ճգնաժամի հետ:

Իտալական ռադիոյին սված հարցազրույցում Ռիման իր վեպը համարել է «ներքին հայացք ցեղասպանությանը ու վկայության կարեւորությունը եւ հարգանքի տուրք կանանց ֆաջությանը եւ հուսահատ աշխարհում նրանց հույսի որոնումներին: Թեման սկսեց հետադարձվել ինձ, երբ տատիկս մահացավ: Ես հասկացա, որ ես ժառանգորդն եմ մի դասադառնության, որի մասին չեմ բան

չգիտեի՝ լի լռությամբ ու գաղտնիությամբ: Թուրքական դասադառնությունը շարունակում է ժխտել Հայոց ցեղասպանությունը, եւ հիշողությունը դառնում է դիմադրության ձեւ»:

Ա. Բ.

*) Կարծում ենք, որ Էլկուրի ազգանունը դեմ է գրվի էլ իտալի, արաբերեն խորի բառից, որը ֆահանս է նշանակում, լուս տարածված՝ ֆրիսոնյա արաբների ազգանուններում: **Ճ.Խ.**

ԱՐԱ ԶԱՐՅԱՆ

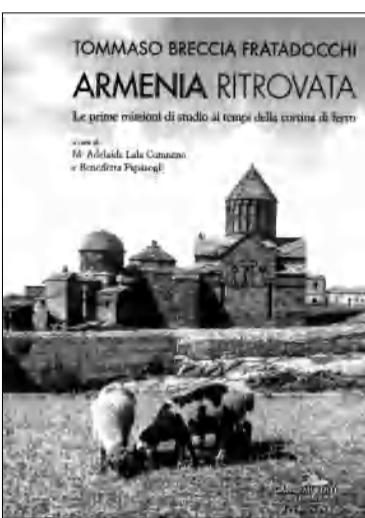
Իսախան

Հոռուի հայ ճարտարապետության ուսումնասիրության կենտրոնի իսախանի գիտնականի վերջին վկայությունները

Իսախանի ճարտարապետ, հետազոտող, գիտնական, հայ ճարտարապետության հմուտ գիտնական ու մեկնաբան Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկին անցյալ տարվա սեպտեմբերին հեռացավ կյանքից՝ իրագործած թողնելով իր վերջին կարեւոր ծրագիրը՝ «ՎԵՐՄԻՆՈՒՄ ԳԵՆԵՐԱՄԻՆՈՒՄ» Բենեդեթա Պապասոպիի հոգաբարձությանը լույս ընծայված «ՎԵՐՄԻՆՈՒՄ ԳԵՆԵՐԱՄԻՆՈՒՄ, Առաջին ուսումնական առաքելությունները երկաթե վարագույրի ժամանակներում», Փանջեմի Էդիսորե, Հոռու, 2022 (ARME-NIA RITROVATA, Le prime missioni di studi ai tempi della cortina di ferro) դասագրքի հրատարակությունը: Գիրքը, որ մտադրվել է աշակերտներին և հետազոտողներին, նվիրված է հայ ճարտարապետության Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկին, կազմել, համակարգել ու անթողջացել են հետեւյալ համահեղինակները. **Թոմազո Ալալեզյան (Թոմազո Բրեչիան հայ ճարտարապետության ուսումնասիրող), Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկի (ՎԵՐՄԻՆՈՒՄ ԳԵՆԵՐԱՄԻՆՈՒՄ, առաջին ուսումնական առաքելությունները երկաթե վարագույրի ժամանակներում), Բենեդեթա Բրեչիա Պապասոպի (Վերջաբան), Մարիա Ադելայդե Լալա Կոմենտո եւ Բենեդեթա Բրեչիա Պապասոպի (Կենսագրություններ):** Գրքի հիմնում ընկած է անցյալ դարի վաթսուներորդի թվականներին երեք ուսյալ ճարտարապետ ընկերների Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկիի, Պաոլո Կուրեմի եւ Արմեն Զարյանի, ինչպես հեղինակն է ակնարկում՝ երկաթե վարագույրի դժվար սարհներին մտադրված «խեղճ» բայց խիզախ այն նորամուտ ծրագիրը, համաձայն որի սկզբը գրվեց իսախանի ճարտարապետ գիտնականների՝ հայ ճարտարապետության համակարգված ու խորհրդային ուսումնասիրությունը, որի նպատակն էր հաստատել անցյալ դարակազմի օտար հետազոտողներ՝ **Ջիան Թերեզիո Ռիվոլուբի, Յոսեֆ Սերֆիցիոսի** ու **Անաստի Զակարյանի** առաջ քաշած այն տեսակետները, համաձայն որոնց, հայ միջնադարյան ճարտարապետության առաջընթացը հիմնովին ազդեցություն է ունեցել միջնադարյան եվրոպական ճարտարապետության վրա: Ուսանողական սարհների մեծ միկ ընկերներ Թոմազոյի ու Պաոլոյի մեջ Հայաստանի նկատմամբ հետաքրքրությունը առաջացել է Հոռուի «Լա Սամիտենցա» համալսարանի ճարտարապետական ֆակուլտետից 1962 թվականին ավարտելուց հետո, երբ երկու ընկերներ, ֆրանսույզ Արեւելի ճարտարապետությունը ուսումնասիրելու նպատակով, 1965-ին որոշում են ձանկորդություն կազմակերպել դեղի Լիբանան, Հորդանան, Սիրիա, Ի-

թով Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկին Վենեցիա կա Ֆոսկարի համալսարանի Euroasiatica հանդեսի (1996թ.) թիվ 37-ում հրատարակված հոդվածում, նկարագրում է Արմեն Զարյանի՝ Նադոլիից դեղի Հայաստան (Օդեսա) նավարկության տեսարանը հետեւյալ խոսքով. «1963-ի ու առաջին մի օր, եռանդուն մի շղամարդ իր հանդիսավոր մուգ լիցքակով ու սարքով, սոխակ վերաբարձրակով եւ թիթեռնիկով, *Լիսվա* նավի երկրորդ սախակամածին հենված, մեկ ձեռքով ամուր դառնում էր մոտավորապես մեկ արեւելյան ժառանգ մանուկի ձեռքը, իսկ մյուսով՝ հուզված հրաժեշտ էր արել այն ընկերներին, որոնք եկել էին Նադոլիի նավահանգստի կառավարչությանը»: Հրաժեշտից առաջ, Արմեն Զարյանը Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկիին առաջարկում է դեղի Հայաստան գիտաբանական կազմակերպել՝ խոստանալով դաստիարակական համաձայնագրեր հաստատել ՀՍՍՀ ԳԱ-ի եւ Հոռուի «Լա Սամիտենցա» համալսարանի հետ՝ նպատակ ունենալով ուսումնասիրել ու Եվրոպայում սարածել հայկական միջնադարյան ճարտարապետությունը: Եվ այսպես, 1966-ի ամռանը իրականացնում է երեք ընկերների երազանքը՝ ճանապարհորդություն դեղի Հայաստան: Պաոլո Կուրեմից հաջողվում է Իսախանի Ազգային հետազոտությունների խորհուրդից դրամաբանական սնունդ իսկ մինչ այդ, Արմեն Զարյանին, որն ավելի քան երկու տարի առաջ հաստատվել էր Երեւանում, մեծ դժվարություններով հաջողվում է ՀՍՍՀ ԳԱ-ի կողմից դաստիարակական հրավեր ուղարկել, այն էլ այն դեղի, երբ Գիտությունների Ակադեմիայի ոչ մի դաստիարակական նման վստահավոր դաստիարակականություն կրելը համար չէր առնում: Արմեն Զարյանի շնորհիվ է, որ մեզ հաջողվեց Հայաստան գալ Fiat 1500 մակնիշի մեքենայով, որ լեցուն էր լուսանկարչական մեքենաներով, չափազանցությունների համար անհրաժեշտ գործիքներով ու գրքերով: 1966-

ի հուլիսին, մեկ քաղաք ժամկետային վիզայով, Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկին, Պաոլո Կուրեմի, Մաուրիցիո Գուրիոն ուղեւորվեցին Հայաստան: Ռուսիայի Կոստանցա ֆաղափ նավահանգստում մի ռուսական նավ բարձրանալով, իսախանի երեք հետազոտողների խումբը Սեւ ծովը հասելով՝ ճանապարհ ընկավ դեղի Վրաստան, Սովետի: Ջիովաննին լեզու էր Մոսկվայով ժամանել Երեւան: Արմեն Կուրեմի արկածներից ու տառապանքներից հետո, վերջապես Fiat-1500-ը կանգ առավ Լեւոնի հրապարակի «Արմենիա» հյուրանոցի առջեւ: Արմեն Զարյանի հետ հանդիպումը անասելիորեն խանդավառ ու հուզիչ էր, եւ առաջին բանը, որ ասացին միմյանց, այն է, որ երկուստեք հավասարին էին մնացել երեք տարի առաջ Հոռուում իրար սկսած խոսուսի: Արվեստի Ինստիտուտի այն սարհների սնունդն Ռուբեն Զարյանը, որ հողվածի հեղինակ Թոմազոն նշում է, որ Արմեն Զարյանի հետ ոչ մի ազգակցական կապ չի ունեցել (ի դեղի՝ իրական ազգանունը եղել է Ղազանջյան եւ ազգանունը միտումնավոր փոխել է Արմեն Զարյանի հետ Եվրոպայում նպատակով - Ա.Զ.), այնքան էլ կողմնակից չէր իսախանի խմբի ներկայությանը եւ չուներ հայ-իսախանի այս գիտնական ծրագրի խորհրդային Հայաստանի ուսումնական հավանությունը, մեզ ընդունեց միայն մեր ժամանակից մի քանի օր անց: Շուտով մեզ թույ-

լասրեցին ուսումնական ներկայացուցիչների ու ԳԱ ԱԻ-ի աշխատակիցների ուղեկցությամբ այցելել դասաճարտարապետական հուշարձանները՝ հետեւելով «իսախանի գիտնականների խմբին»: Արմեն Զարյանի շնորհիվ, վերջապես, թողնելով մեր մեքենան Երեւանում, ուսումնական ինքնաշարժով եւ ՀՍՍՀ ԳԱ-ի աշխատակիցների ուղեկցությամբ մեզ հաջողվեց այցելել որոշ եկեղեցական համալիրներ, վանքեր եւ Հուշարձանների դառնական վարչությունից ձեռք բերել չափազանցություններ ու գրականություն»: Երկրի աղբափակ ժամանակներից ելնելով՝ Թոմազոն գոհունակությամբ հիշում է ու շնորհակալ է հայ ուղեկցողներին, ճանապարհորդությունների ընթացքում ցուցաբերած ուշադրության եւ սնունդի կարիքները հոգալու ու մեր ընթրիքները հաճախ գյուղական սնունդ կազմակերպելու համար: «Ջիաննին Երեւանի օդանավակայան հասնելուն լեզու միացավ մեզ եւ մեզ ուղեւորվեցինք Տաթև, որտեղից ութ տեղանոց ինքնաթիռով լեզու էր թռչելով, սակայն անբարենպաստ եղանակի դասաճարտարապետական նախաձեռնությունը մի քանի անգամ հետաձգելուց հետո, անասելի դժվար ու խարխուլ ճանապարհով՝ մեքենայով ուղեւորվեցինք Տաթև (տեղյակ եմ, որ այսօր ձողանուղի կա): Հայաստան մեր այցելության ընթացքում մեզ հաջողվեց բարեկամական ջերմ կապեր հաստատել ՀՍՍՀ ԳԱ-ի աշխատակիցների հետ եւ մեքենանալ նրանց հետ: Մի օր Արմեն Զարյանը հարցրեց մեզ՝ ճանաչո՞ւմ եմ արդյոք ճարտարապետ, Միլանի դոկտորական ինստիտուտի դոցենտ **Ադրիանո Ալդազո Նովելլոյին**, որը դիմել էր Արմենին դաստիարակական Հայաստան գիտաբանական կազմակերպելու առաջարկով եւ կցանկանալի, որ Նովելլոն եւ իր արժանատիներով առանձին ուսումնասիրություններ կատարի: Մեր դաստիարակը դրական եղավ՝ ասելով, որ բոլոր մասնագետների համար Հայաստանը բաց է, քանի որ այնքան ուսումնասիրելու բան կա, որ բոլորին էլ կբավարարի: Համաձայն այս որոշումից հետո Ադրիանո Ալդազո Նովելլոն (միլանաբնակ **Հերման Վահրամյանի**, **Հարություն Կազանջյանի** ու **Արմեն Մանուկյանի** հետ - Ա.Զ.), Արմեն Զարյանի միջնորդությամբ 1967-ին ժամանեց Երեւան, որից եւ սկսվեց Միլանի Հայ ճարտարապետության ուսումնասիրման ու վավերագրման կենտրոնի բեղումն ու երկարաժամկետ գործունեությունը:

ԳՈՐԱՐ ԲՈՏՈՅԱԼ

ՈՂ-ում «Ազգ»-ի հասուկ բոլորակից

«Չեփաթներ եւ երազներ»

Մոսկվայում ստեղծագործում է մի ռուս աղջիկ՝ նգեղնչված Մարսիրո Սարյանի գույներով

Վալենտինա Բարաբա անուն-ազգանունը թեև անծանոթ է հայաստանաբնակ հանրությանը, սակայն Մոսկվայում աղբյուր էլ ստեղծագործող 27-ամյա արվեստագետը, որ մասնագիտությամբ նկարչուհի է, իր ստեղծած մուլտիմեդիայի շարքով արդեն հասցրել է ոչ միայն ճանաչում ձեռք բերել Ռուսաստանում, այլ նաև մրցանակային շեղեր գրադեցնել միջազգային հեղինակավոր փառատոներում:

Վալենտինայի վկայությամբ՝ ոչ փչ թվով մարդիկ ամբողջ կյանքի ընթացքում չեն կարողանում զսնել իրենց սիրելի գրադոմինը, բայց այդ առումով ինքն իրեն երջանիկ մարդ է համարում, քանի որ արդեն 3-4 տարեկանից իր քննադատը հաստատել է, որ ցանկանում է նկարել եւ նկարիչ է դառնալու:

Վալենտինան դորոցից հետո սովորել է ավարտել է գեղարվեստաբանական ոլորտի անհիմնադրյալ բաժինը, գործնական մեծ փորձ, հմտություններ էլ գիտելիքներ է ձեռք բերել անհիմնադրյալ մուլտիմեդիա ստեղծելու աշխատանքների ընթացքում, մտադիր է հետագայում ուսանելու նաև համալսարանի արվեստաբանության ֆակուլտետում:

Ճաշակովուհիները, արմատները մեծ նշանակություն կարող են ունենալ մարդու ճակատագրում, մասնագիտության ընտրության հարցում,- ասում է Վալենտինան: - Ի դեպ, օրվա իմ ավարտական դիմումային աշխատանքը կատարել են աշխարհահռչակ Մարսիրո Սարյանի «Չեփաթներ եւ երազներ» ստեղծագործությունների շարքով ռեգեներալ: Բայց ինչ իմանալի, որ ինձ համար ամենաաշխատասեր անակնկալը դեռ առջեւում է: Տարիներ հետո, երբ արդեն ավարտել էի օրվա, մի անգամ հայրս հանդիպել է Չեռավոր Արեւելիում աղբյուր բարեկամների հետ, եւ նրան ասել են, որ իր նախադրարներից մեկը Չայասանից է եղել, շատ է սիրել նկարել: Այդ նկարչի ընտանիքը, հավանաբար, ժամանակի փորձությունների միջով է անցել, հաճախակի են սեղանակալվել մի երկրից

մյուսը, ուսի նրա աշխատանքները չեն ղախողանվել: Այնպես որ, մասնագիտության ընտրության հարցում ես ունեմ գոնե մեկ ծանրակշիռ փաստարկ...»:

Վալենտինան մանուկների քննադատում մեծ համակրանքի արժանացած մի ֆանի անհիմնադրյալ մուլտիմեդիայի հեղինակ է: Չենց առաջին սերիայից նա մասնակցել է «Պոստսովետիզմ» ռուսական անհիմնադրյալ սերիայի ստեղծման աշխատանքներին, այդ սերիայը, որն այսօր մեծ ժողովրդականություն է վայելում, թողարկվել է մի ֆանի տարի եւ, կարելի է ասել, խորհրդային մուլտիմեդիայի «Երեմ Պոստսովետիզմի», «Արձակուրդները Պոստսովետիզմում» շարքի շարունակությունն է:

- Ես ֆիլմեր են նկարում հիմնականում երեխաների համար,-ասում է Վալենտինան, եւ չեմ դասակարգում մեծ ուրախությունս, երբ տեսնում եմ, թե ինչ ժողովրդականություն է ստացել «Պոստսովետիզմի» նոր սերիային: Նրանք ինձ ասում են, թե ինչ են հավանել եւ ինչպիսի կուզեին տեսնել սյուժեի հետագա զարգացումը: Հավասարեցրել եմ երեխաները շատ անկեղծ են եւ դեմք է վստահել նրանց ճակատին ու երեւակայությանը: Այդ հանգամանքը միշտ էլ աշխատանքում եւ ռեգեներալ է ինձ, հաճելի է տեսնել, որ երեխաները սիրում են ֆո ստեղծածը:

Բոլորովին վերջերս «Իմ ընկեր Վազը» կարճամետրաժ մուլտիմեդիա հաղթող է ճանաչվել Բրազիլիայի երկու փառատոներում: Արասահմանյան մանուկի՝ արվեստի նորություններին նվիրված էջերը հանդիսավորությամբ նշեցին, որ Gaztefilm Fest 2022-ում ռեժիսոր **Տասյանա Կիսելեայի** «Իմ ընկեր վազը» մուլտիմեդիան (բեմադրող նկարիչ՝ Վալենտինա Բարաբա) ճանաչվել է լավագույն կարճամետրաժ ֆիլմ, իսկ Zinetxiki Zinemaldia Festival 2022-ում ֆիլմը դարձել է հինգ տարե-

Կանից բարձր երեխաների կարճամետրաժ ֆիլմերի անվանակարգում հաղթող:

Մուլտիմեդիան դասում է փոքրիկ աղջկա եւ վազի ընկերության մասին, որոնք մանկուց իրենց ամբողջ ժամանակը միասին են անցկացնում, մինչեւ որ հերոսներից մեկը սիրոված է լինել իր տունն ու լավագույն ընկերոջը,- ասում է Վալենտինան: - Soyuzmultfilm-ի ներկայացուցիչները ժողովներում անվանել են հուզիչ դասուրջություն, որը նկարագրում է էմոցիաների ողջ քննադատը, երբ մեծանում ես եւ բաժանվում սիրելիներից:

Վալենտինան շատ է սիրում ճամփորդել, նրան առավելապես հոգեհարազատ է լեռնային տեղանքը, ազատ ժամերին ստեղծագործելիս նախընտրում է բնանկարի ժանրը: Սիրելի հորքին յուզան է, որն առավել ամրադրված է Չնդկաստանում ճամփորդելիս: Ունի շատ եւ կատու, շատ է սիրում շատ հետ

գրություններ եւ օրվա տղամարդկությունները կիսել մոր հետ:

Մոսկվայում աղբյուր եւ ստեղծագործում է մի ռուս նկարչուհի՝ իր իսկ խոստովանությամբ՝ դեռեւս մինչեւ վերջ չբացահայտված եւ չզարգացած հայկական արմատներով:

Տաղանդավոր եւ խոստումնալից այս նկարչուհուն, որն այսօր աշխի է ընկնում իր իմնաստեղծությամբ եւ ողջ դեռեւս ուսանողական տարիներից ռեգեներալ գույների մեծ վարդիտ Մարսիրո Սարյանի «Չեփաթներ եւ երազներ» ստեղծագործությունների շարքով, ուզում են մարթել նույնպես իմնաստեղծ եւ հաղթանակներով լեցուն ուղի: Ավելորդ չեն համարում նաև երիտասարդ նկարչուհուն ընդամենը մեկ դրվագ վկայակոչել Մարսիրո Սարյանի կյանքից, զուցե Վալենտինան ինչ որ ընդհանրություններ հայտնաբերի. 1903 թ. Մոսկվայի ուսումնարանն ավարտելուն դեռ երիտասարդ Մարսիրո Սարյանը կրակակառույց մեծեց գեղանկարչական դորոցի կայունացած կանոնները եւ ելավ իմնաստեղծության մեծ նոր միջոցների որոնման ճանապարհ: «Բնությունից արված մի շարք էսթետիկներից հետո, ես ուզեցի կսրվել նրանից եւ ընկնել երեւակայության ոլորտը», - հիշում էր Սարյանը: Չեփաթ եւ անուրջի աշխարհը նկարչին հնարավորություն ընձեռեց արտահայտելու բնության հետ մեծանալու եւ նույնանալու նրա ձգտումը: Ջրաներկի տեխնիկայի հնարավորություն սվեց նրան վերադարձնել հոգեկան ամենամուրբ աղբյուրները, նրբագեղ գունախաղերը, օդի շարժումը, լույսի թրթռը... Զեղ մեծ հաջողություններ են ցանկանում, սիրելի Վալենտինա, միշտ հիշիր, որ Չայասանի՝ «Չեփաթների եւ երազների աշխարհի» հյուրընկալ դուրբաց են ֆո առջեւ: Այնտեղ դու կզանես ֆեդ հետաքրքրող շատ հարցերի դասախոսները...

Չորս գիտնականները Չայասան առաջնության ընթացքում այցելել են 16 քաղաքների 41 հուշարձան: Ավարտելով Չայասան առաջին ուղեւորությունը, իսալացի բարեկամները մեքենայով ուղեւորվեցին Թբիլիսի: Արմենը զգուշացրել էր վրացական ոստիկանության՝ մեր նկարահանված լուսանկարչական ժողովուրդների նկատմամբ ուշադիր լինելու մասին: Ի դեպ, Թբիլիսիում շեղի ոստիկանությունը կանգնեցրեց մեզ եւ չզսնելով որեւէ իրական տասրվակ, ասաց, որ այդքան կեղտոտ մեքենայով երթեւեկելու համար տուգանելու են: Մենք իսկույն հարցրեցինք, թե որտեղ կա մեքենայի վրացման կետ: Վրացի ոստիկանը մեզ ցույց սվեց գեղի ուղղությունը...

Չորս հայ ճարտարապետության ուսումնասիրության կենտրոնի իսալացի գիտնականի վերջին վկայությունները

համալսարանի դոկտ. **Դե Տրանկովիչը** իր ասիստենտ **Դե Մաֆեի** հետ, որոնք հետեւելով մեր Land Rover-ին՝ հնարավորություն ունեցան առաջին անգամ Թուրքիայում ծանոթանալ հայկական ճարտարապետությանը: Խորհրդային մասնագետները մեր իսալացի բարեկամների ջանասիրության արդուրումն սեղեկացան սեփական մշակույթի մի ֆանի կարեւոր կորոնների գոյությանը, ո-

հանդեսներ (1968), միջազգային գիտաժողովներ (1975, 1978, 1981, 1985, 1988): Չեսագա տարիներին սեր կապեր հաստատվեցին ՀՀ ԳԱ-ի եւ Չորսի «Լա Սադիեմա» համալսարանի, աշխատակիցների ու գիտնականների միջեւ: Չայասանից ակտիվ մասնակցություն ունեցան դոկտ. **Սիլվյա Սազմանյանը**, **Կոստանին Չովհաննիսյանը**, **Ալեքսանդր Սահինյանը**, **Մուրադ Հասարայանը** եւ ուրիշներ: Իսալացի գիտնականներից աշխի ընկան **Մարիո Դոնոֆրոն**, **Տրանչեսկո Գանդոլֆոն**, **Թոմազո Սկալեզեն**, **Մարիա Ադելայդե Լալա Կոմենտոն** եւ ուրիշներ: 1988-ին Դե Լուկա հրատարակչատունը Չորսում հրատարակել է Չորսի խմբի Չայկական ճարտարապետության հանրագիտարանային կարեւոր երկհատորյալը. *Architettura armena dal quarto al diciannovesimo seco-*

lo, (Չայկական ճարտարապետությունը չորսից Տասնիններորդ դարերը), հեղինակներ՝ Պաոլո Կոմենտո, Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկի, Արմեն Զարյան, Մուրադ Հասարայան, Մարիա Ադելայդե Լալա Կոմենտո: Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկին իր գործընկեր ճարտարապետների հետ միասին, դեղի Չայասան կատարած գիտաբանության ընթացքում հավաքել է հայկական հուշարձանների 3.386 սեւ-տղիսակ լուսապատկեր, որոնցում փաստագրված է 471 հուշարձան: Փաստագրական այս կարեւոր նյութը դառնալու է Լիսաբոնի Գալուս Գյուլբենկյան հիմնադրամում: Խորին հարգանք ու երախտագիտություն իսալացի բարեկամներ Թոմազո Բրեչիա Ֆրասարոկիի ու Պաոլո Կոմետոյի լուսավոր հիշակակի՝ իրենց հայամուսու գործունեության համար:

ԱՐԾԿԻ ԲԱԽՉԻՆՅԱՆ

Գեորգ Մալիֆյան. «Իմ գործը Միջազգային է, իմ գործը Համընդհանուր է»

Բրիտանական եւ թուրքական թատրոնի, հեռուստատեսության ու կինոյի դերասան **Գեորգ Մալիֆյանը** (ծն. 1943, Դիարբեքիր-Տիգրանակերտ) սառը սարեկանից ամրել է Սամարյուում: 1963-ին ավարտել է սեղի Չայոց Սուրբ Խաչ դպրեվանդը: 1963-1967 թթ. ԴԲԸՄ թուրքական կրթություն է ստացել Լոնդոնի արվայական թատրոնական վարժարանում: Այստեղ նրա խաղը դիտել է խրախուսել է Անգլիայի թագուհին: 1968-ից Մալիֆյանը սկսել է հանդես գալ դերասանությամբ: Թատրոնում խաղացել է Կամյուի, Շոուի, Շիլլերի թատերախաղերում, հանդես է եկել նաև հայերեն ներկայացումներում (**Գրիգոր Սաթամյանի** բեմադրած «Մեծադասիկ մուրացկաններ» եւ «Կասկածը կնոջ մտքում») եւ ասանումով: Նկարահանվել է Զրիսթեր եւ Սորիս Բարիների «Պարոն Ուլ», Դրնիս Էրիի եւ Ջեյմս Ալենի «Պոֆեսորները», Ազաթա Զրիսթի «Պուառ» հեռուստատեսության սարքեր դրվագներում, Ջեյմս Դեյվիսի եւ Ջոն Չոյի «Փես գանգ», Ռոբերթ Նայթի «Կրկնակի այցելություն», Ֆրանկլին Շաֆների «Սֆինս», Մայլ Թաչմերի «Մոդորային հագուստ» եւ բազմաթիվ այլ ֆիլմերում:

-Առաջին անգամ ձեզ տեսել են էլվին Ռաֆուլի «Հիեթր ֆո լեզուն» կասակերգական հեռուստատեսություն, որը դասնում է անգլերեն սովորող մի խումբ օտարերկրացիների մասին: Այնտեղ ձեր կերպարը հույն է՝ Մախսիմիլիան Պաղանդիուրը: Իսկ ինչո՞ւ ոչ հայ կամ թուրք: Այդ դերի համար դուք ուսումնասիրել եք հունարեն առոգանությունը անգլերենի հնչողությունը:

Գեորգ Մալիֆյանը «Ինդիանա Ջոնսը եւ վերջին խաչակրաց արշավանքը» ֆիլմում

-Ոոոոոո՛: Դերը գրված էր հույնի համար, եւ ես հույն Կերպար եմ խաղացել: Բայց այդ, հայերը սաղանդավոր լեզվագետներ են: Հնարավորության եւ ժամանակի դեմում նրանք գեղեցիկ կխոսեն ցանկացած լեզվով, ներառյալ անգլերենը: Ես մի փոքր աշխատել եմ իմ հունարեն առոգանության վրա, որովհետեւ Այն մի փոքր վավերական հնչի...
-Այն Գեորգի «Կեսգիտերային ձեռնարկ» բարձրակարգ թուրք դասախոսի ձեր դերը փոքր է, բայց բավական տղայորիչ: Ինչո՞ւ կրնա լինի ձեր փորձությունը:
 -Իմ դերասանական աշխարհում «փոքր դեր» հասկացությունը չկա: Ֆիլմից անցել է ավելի քան քառասուն տարի, իսկ Դասախոսը դեռ հիվանդ է: Այնպես որ, դա չի կարող «փոքր դեր» լինել: **Սթիվեն Սփիլբերգը** հիշեց ինձ այդ ֆիլմում, երբ ես հրավիրվեցի նկարահանվելու Նրա «Ինդիանա Ջոնսը եւ վերջին խաչակրաց արշավանքը» կինոնկարում:

-Ինչո՞ւ չեք եղել ձեր առաջին դերը Սուրբ Խաչ դպրեվանդում:
 -Դերասանական արվեստ ուսանելով Դորեթվանում բեմադրություններ եմ արել հայերեն, անգլերեն եւ թուրքերեն:
-Ի՞նչն է ձեզ ամենաազդեցիկը, երբ առաջին անգամ ժամանեցիք Լոնդոն:
 -Ցուրտը, մառախուղը, լռությունը...
-Ձեր արտաքինը եւ ծագումով դերասանները կարծես թե միշտ «դասախոսված են» բրիտանական կինոյում եւ հեռուստատեսությունում էթնիկ դերեր խաղալու: Սա ձեզ երբեք անհանգստացրե՞լ է:
 -«Դասախոսելը» խիստ բար է, թերեւ՝ սխալ կիրառվող: Դերասանն ուրախ է խաղալու որեւէ դեր, հասկալիս իր արհեստը սովորելու առաջին արհեստը: Նրանց ազգային դասակարգությունը նշանակություն չունի: Չէ՞ս կարծում, որ բոլոր դերերն էլ «էթնիկ» են: Ամերիկացին հայի համար է էթնիկ, հայը՝ ամերիկացու (*ծիծաղում է*): Համեմատյան դեմք, մեր մասնագիտության մեջ «էթնիկ» հարցը երկար ու բարդ թեմա է:

դը «դերասան» չէ... Բայց Քոնեթին եւ Ֆորդն ԻՍԿԱԿԱՆ ԼԵԳԵՆԴՆԵՐ են, հիանալի ՄԱՐԴԻԿ, հրաշալի դերասաններ...

-Դուք հանդես եք եկել Շեֆերի մի շարք թատերախաղերում, ինչո՞ւ նաև մի շարք դերեր եք մարմնավորել Շեֆերի թագավորական թատերախմբում: Որքան գիտեք, դուք առաջին հայազգի դերասանն եք, որն աշխատել է այդ թատրոնում: Ինչո՞ւ եք առանձնահատուկ այս համագործակցությունը:

-Իսկապես, բարեկամս, ինձ բախտ վիճակվեց աշխատել Շեֆերի թագավորական թատերախմբում, Շեֆերի «Գլորիա» եւ Թագավորական ազգային թատրոններում, մասնակցեցի մի քանի հիանալի դասական եւ ժամանակակից թատերախաղերի... ՄԻԳՈՒՅԵ ԵՎ առաջին հայն էի... Այսպես ասեմք ա-

զազգային ազդեցության եւ Հայոց Հոլոքոստի անբողջական դասնության ճանաչման, ինչին այնքան արտահայտիչ կերպով հասել է իմ սիրելի բեմադրիչ Սթիվեն Սփիլբերգն իր «Շիմոնի ցուցակով»:

-Երբեք եղե՞լ եք Հայաստանում: Եթե ոչ, ապա միշտ՝ բարո՞ւ գալ:

-Ցավով, միայն մեկ անգամ եմ եղել Հայաստանում, շատ կարճ ժամանակով, կազմակերպելու համար Սուրբ Խաչի անվան թատրոնի մասնակցությունը Շեֆերի «Գլորիա» սեղի ունեցող «Աշխարհը՝ Գլորիային» փառասունին, որի ժամանակ Շեֆերի 37 թատերախմբումները ներկայացվեցին 37 սարքեր լեզուներով, ներառյալ՝ հայերեն: Եվս մեկ «առաջինը», միգրացիոն...

-Միացյալ Թագավորությունում կեսօրյա հաջող կարիերայից հետո որո՞ւցիք վերադառնալ Թուրքիա: Երեւի ասե՞նք եւս զարմացել ձեր այս որոշումից:

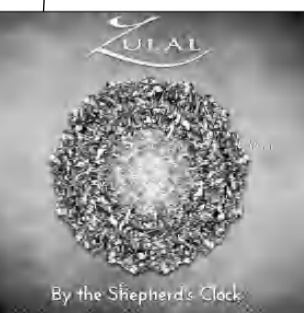
-Իմ սիրելի Արծյալ, իմ գործը Միջազգային է, իմ գործը Համընդհանուր է... Ոչ մեկին չեմ ասում զարմացնի, որ ես աշխատում եմ Թուրքիայում... Այն երկիրը, որտեղ ծնվել եմ, ինձ հրավիրեց աշխատանքի, եւ հինգ տարվա ընթացքում մասնակցեցի մի քանի խոշոր թատերական, հեռուստատեսային եւ կինոնկարազգծերի: Այս հնարավորության շնորհիվ ես մի քանի մեծ հարցազրույցներ եմ արել հեռուստատեսությամբ եւ թերթերում, որոնցում խոսել եմ իմ ժողովրդի, իմ անցյալի եւ այլնի մասին: «Հրան Դին» հիմնադրամի շնորհիվ կազմակերպվեց ինձ նվիրված եռօրյա փառասուն, որի ընթացքում նույն իմ դերասանական գործունեության 50-ամյակը: Պարզապես մոգական էր: Ես չեմ կարող բավականաչափ շնորհակալություն հայտնել նրանց: Ի դեպ, ինձ երբեք չեն հրավիրել աշխատելու Հայաստանում, նույնիսկ որդես այնտեղի ամենամյա կինոփառասունի ժյուրիի անդամ: Բայց ոչ մի խնդիր, աշխատանք չարունակվում է, կյանքը շարունակվում է...

-Իսկ ի՞նչն է ձեր գրառված:

-Հիմա մի քանի կիսով չափ թուրքալու եմ: Բայց դեռ աշխատում եմ, այս արհեստը նախագծեր կցուցադրվեն:

-Շատ շնորհակալ եմ այս հարցազրույցի համար, հարգելի՛ Գեորգ: Եվ ես մեծ հույս ունեմ, որ մի օր դուք գիրք կգրեք ձեր կյանքի եւ դերասանական փորձառության վերաբերյալ...

«Չուլալի» հերթական խտապնակը

Ամերիկահայ «Չուլալ» վոկալ եռյակը թողարկել է հերթական խտապնակը՝ «Չուլալի ժամը» վերնագրով: Այն ընդգրկում է «Լազ-դար», «Չուլալ», «Նարե», «Կողբա յայլի», «Չինչ ու զինչ սամ», «Նուբար», «Հինգ էծ», «Տալալալ», «Չանիման» եւ «Անձրեւն էկավ» երգերը: Այլոսի շարքերը ձեռագրվել են **Գեորգ Սուրադը** եւ **Հայր Գալեմբարյանը**, ձայնագրությունն իրականացրել է **Կամիլո Կրացը**:

2002 թվականին ստեղծված «Չուլալ» առանց նվագակցության (a cappella) հայկական վոկալ եռյակը գործում է Նյու Յորքում, անդամներն են ԱՄՆ-

ում ծնված հայուհիներ **Թենի Աբելյանը**, **Երազ Սարգսյանը** եւ **Անայի Թեբերյանը**: «Չուլալ» իր հատուկ եռանկյուն վերամշակմամբ մեկնաբանում է հայկական ժողովրդական երգեր: Խումբը համերգներով հանդես է եկել ամերիկյան հեղինակավոր սարքեր վայրերում, որոնց թվում են Նյու Յորքի «Չենեթի կենտրոնը», «Մեթոդիստեն թանգարանը», «Զարնեթի հոլը» եւ այլն: 2016 թվականին «Չուլալ» համերգով հանդես է եկել Երեւանում: Բայց համերգային գործունեությունից եւ ձայնագրություններից, եռյակը դասախոսում է երաժշտություն թատրոնի եւ կինոյի համար, հանդես գալիս դասանի ունկնդիրների համար նախատեսված հատուկ կրթական ծրագրերով:

ՀԱՍՄԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

«Պավարնսի» մրցանակակիր հայ երիտասարդ բասը՝ ՀՈՎՀԱՆՆԵՄ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Օրերս օղերային երգիչ, երիտասարդ բաս Հովհաննես Կարապետյանն արժանացել է Լոնդոնի Արվայական երաժշտական ակադեմիայում անցկացվող «Պավարնսի» անվանական մրցանակին (1-ին մրցանակ): Ընդամենը մեկուկես տարի է, ինչ Հովհաննեսը մասնագիտական ուսումնառությունը շարունակում է լոնդոնյան ակադեմիայում՝ Երեւանի Կոմիտասի անվան կոնսերվատորիայի Ակադեմիական երգեցողության ամբիոնի դոկտոր Կարինե Սկրյանի դասարանն ավարտելուց եւ մի լեցուն օրջան Հնագույն երաժշտության «Տաղարան» համույթի մեներգիչ հանդես գալուց հետո: Կոնսերվատորիական ուսումնառության ավարտին բանակային ծառայության տարիներն անցկացրել է Արցախում, եւ ոնց իմն էր դաստիարակվում մի բնակավայր եւ զորամաս, որտեղ հնչած չլինի իր կենդանի երգեցողությունը՝ հայրենիքի, սիրո, կարոտի երգեր, դրանց թվում՝ անգուզական «Սոկաց Միզան»:

Առաջին անգամ Հովհաննես Կարապետյանի կատարումը լսելի «Տաղարան»-ի համերգին մեզո-սոփիստիկ շրջաններ կատարելու: Վառ, կենդանի, արտահայտիչ կատարման տղամարդկային հաստատված ամիսներ անց՝ նույն համույթի համերգին Սեդրակ Երկանյանի մեկնած հորովելներից մեկի՝ «Իզդիրի հորովելներ» բաղադրված շրջաններին: Դա 2017-ի տարվա երջին էր: Դեռի սնունդ հող ու երկիր եւ հուսաստու երկրի ուղղված հորովելականները գրվել էին հենց Հովհաննեսի ձայնի համար, եւ նա հրաշալի բռնեց այդ ֆունդից: Եւ ա՛յն արվարձանային երգի ողջ գեղեցկությունն ու հնչեանգային հարսությունը հաղորդելով ունկնդիրին: Հետո՝ որդես հրավիրյալ երգիչ, բազմիցս հանդես է եկել «Տաղարան»-ի համերգներին՝ ընդհուպ գլխավոր դերերով Բախի «Սուրճի կանաչ»-ում: Պակաս տղամարդիչ չէին նրա մենահամերգներն այլ ձեռնարկներով եւ տարբեր դասերով: Հիշում եմ Հովհաննեսի մենահամերգը 2018-ին Արամ Խաչատրյանի տուն-թանգարանում՝ վասակաբաս դասակահարուհի Անահիտ Ներսիսյանի նվագակցությամբ: արդեն իսկ հասուն, լուրջ արտիստ էր համարվում ներկայումս: Այն ժամանակ էր, որ գրեցի. «Ունկնդրեցի, տեսա, ըմբոխսեցի մի արտիստ ներքին ոգորումների բազմազան արտահայտությունները, որին շուտով, ասի շուտով լսելու նպատակով շատերը հերթ կկանգնեն, բարձր կվճարեն, եւ ոչ միտ կհաջողվի տոնակ ձեռք բերել իր մասնակցությամբ համերգային երեկոների համար»:

Գրիգորի, Ռախմանինովի եւ Չայկովսկու ստեղծագործությունների հունչն ու ոգին հաղորդելու իր կերպն ունի ընդգծված արտահայտությամբ երիտասարդ բասը: Ա.Ներսիսյանի հետ տարբեր ծրագրերով ելույթ են ունեցել նաեւ Ռուսական արվեստի թանգարանում, արիաներ եւ ռոմաններ կատարել Սլավոնական համալսարանում, գեղեցիկ ծրագիր ներկայացրել բանաստեղծ Հովի. Հովհաննիսյանի տուն-թանգարանի հորեյանական միջոցառմանը եւ այլն: Չնայած իր վաղ երիտասարդությանը՝ իր մեկնություններում հասուն էր, խիստ հավաք, համակրելի - արտիստիկ, ամեն ֆրագի մեջ խորացած, ուսիտե՛լ համոզիչ, ունկնդիրն ընդունելի ու հասկացված: Հովհաննեսը բարդ եւ ծավալուն ծրագիր էր դաստիարակել խաչատրյանական «Ե-

րաժշտական հինգաբարձի» համար. Գրիգորի աբխազիկ բնույթի «En svane» եւ «Ich liabe dich» երաժշտական երկերի կատարումներն աչի ընկան անբռնազբոսությամբ, որ լուրջ ու հիմնավոր աբխասանի արդյունք էր: Երաժշտի ջանքը սոփիստ էր դերասանական բնական դասվածով, նրան հաջողվում էր նվաճել հանդիսականի համակրանքը թե՛ թավ ձայնի հունչով, թե՛ ամեն անգամ փոփոխվող կերպարումներով, ու սա եւս բնասուր շնորհ է... «Ոչ մի խոսք, ո՛հ, իմ ընկեր», «Օրհնյալ լինե՛ք, անտաններ» ռոմանները՝ առնված Չայկովսկու հարուս ստեղծագործությունից, երիտասարդ բասը հնչեցնում էր նույնպես հույզով՝ հաղորդելով հեղինակի ներաբխառի ալեկոծումն ու հանդարտությունը, սիրո տարվածությունն ու բնությամբ հիացունի զգացումը: Տարբերությ էին նաեւ Ռախմանինովից առնված կատարները. սիրո տարաբաղակց հուսակատար կանչերով («Օ, ոչ, աղաչում եմ, մի՛ հեռացիր» ռոմանում), անհրապական անբռնաբի դասկերներով («Երազ»), ռուսական ավանդական երաժշտարվեստի հիմնային տարրերով, տարբերակ («Մի՛ երգիր, գեղուհի, ինձ մոտ»): Նաեւ արիա՝ նույն հեղինակի «Ալեկո» օղերային՝ ահեղահունչ, բանը: Սակայն համերգային ամենից զգայացունց դասը (զոնե ինձ համար) Ռախմանինովի «Զրիստու հարյավ» հոգեւոր երգն էր՝ համամարդկային ցավի աղոթումով, միաժամանակ՝ օրհնաբանությամբ եւ ոչ մարմնական հրճվանի զգացումով լեցուն...

-Արտիստիզմը, դերին ներդաճակվելը, նրանում տարբերակվելն անհրաժեշտ է, որդեսային հանդիսատեսը հասկանա, թե ինչ եմ ներկայացնում,- ասում է երգիչը,- եւ ես էլ ցույց տամ, որ հասկանում եմ, թե ինչ եմ ներկայացնում:

Հովհաննեսն ու՛ էր դասանելի հասկացից է միայն լրջորեն երաժշտությամբ զբաղվել: Մինչ այդ սիրողական մակարդակով երգել է զանազան միջոցառումների, հանդիսությունների, հասկադես իր ռուսաց լեզվի ուսուցչուհու՝ Նոնա Խաչատրյանի դրամամբ մասնակցել եւ հաղթել «Բարեկանության կամուրջ» հանրապետական մրցույթում: Աղագայի նախագծումները կտուկ փոխվել են տասնվեց տարեկանում, երբ արդեն իրավագիտություն էր սովորում Գյումրու բուհում: Լսեց մասնագետների խորհուրդը՝ լրջորեն զարգացնելու իր երգչական բնասուր ունակությունները: Վոկալի դասեր առավ Երազիկ Հարությունյանից, եւ վերջինս էր, որ գնահատեց դասանումը բնասուր ձայնի որակը, մոնդեց սոլիստի դասեր առնել, իսկ ֆիչ ժամանակ

անց դոկտոր Կարինե Սկրյանի երաժշտավորությամբ Գյումրուց տեղափոխվեց Երեւան՝ ուսանելու Կոմիտասի անվան կոնսերվատորիայում:

Երգել է Սուրբ Զորավոր եկեղեցու եւ Արարայան հայրապետական թեմի հովանու ներքո գործող «Գանձեր» երգչախմբերում: Ի՞նչ է աղոթքն իր համար: Ասում է. «Սիրելով հոգեւոր երաժշտությունը՝ թե՛ վոկալ առումով, թե՛ մարդկային, շատ բան փոխվեց հոգումս: Նրբություն ու խորհ հաղորդվեց երգիս, իսկ հոգումս զիջելու ունակությունը

գրեց «Իզդիրի հորովելները»:

Մատենոյի վաստիությունը դասավորեցնող էր: Հովհաննեսն ասում է՝ հորովելը մեր երաժշտության բարձագույն ժանրերից մեկն է: «Իզդիրի հորովելներն» իրեն հեշտ չսրվեց: «Այդ երաժշտության երկանյանական զգացողությունը դիտելով ընկալես, որ կարողամաս երգել,- մտրում է Հովհաննեսը: - Ծանր, դժվար գործ էր իմ տարիքի համար: «Տաղարանի» երաժիշտները՝ յուրաքանչյուրն իր հերթին դաստիարակեցին, մասնագիտորեն ուղղորդելու... Առաջին փորձից հետո գնացի եկեղեցի, աղոթք ավարտելով՝ բացեցի նոսաները, փորձեցի դարձյալ եւ, ներքին ուժ ու վաստիություն առնելով, նույն օրը վերադարձա Կամեային երաժշտության տուն, ներկայացա մատենոյին: Եվ երգս ստացվեց... Պատասխանատվությունը, որ ինձ է վաստիվել նման գործ, նվագախմբի արակից ու հոգատար վերաբերմունքը, աղոթքիս ուժն ինձ մղեցին լավ երգեցողության: Ես ներքին դաստիարակ հասա դրան»:

զարգացավ, խոնարհությունը, համեսությունը, վարձագիծ ու բնավորության գծեր, որ հաճո են իմ արհմն»:

Մասնակցել եւ բարձր մրցանակային տեղեր է զախել մի բարձր մրցույթներում, բայց՝ գործողության ոչ մի նույն: 2016-ի զարմանն ուսանողական ֆիլիարմոնիայի կազմակերպած մրցույթում Կոմիտասի «Սոկաց Միզայի» կատարման համար արժանացել է առաջին մրցանակի: Մեկ տարի անց դարձել է Տաթևիկ Սազանդարյանի անվան մրցույթի հասուն մրցանակակիրը, իսկ 2017-ին երկրորդ տեղը զբաղեցրեց Նոնա Անդրուկաձեի անվ. օղերային մեներգիչների միջազգային II մրցույթում:

Ի՞նչ են տղայի մրցույթներն իրեն՝ հարցնում են: Ու այստեղ հիշում է Սեդրակ Երկանյանի խոսքն ու խորհուրդը: Հիմա գիտե, որ մասնակցությունը կարելու է իմնահաստատվելու, նաեւ հանդիսականին ըստ արժանիւյն ներկայանալու, հիշվելու, աղագայի համար փորձառություն կուսակելու, նոր բեմեր ելի ունենալու համար: Մատենոյի հետ հանդիպումը 2016-ին էր, երբ առաջին անգամ առանց նվագակցության Կոմիտասի «Սոկաց Միզան» երգեց: Տղամարդկային դրական էր, եւ ամիսներ անց Ս. Երկանյանը երիտասարդին հրավիրեց իր ղեկավարած՝ «Տաղարան» համույթի մեզո-սոփիստիկ շրջանների համերգում երգելու: Վկայեմ՝ այնքան ներդաճակված էր այդ համերգին Հովհաննեսի երգեցողությունը մնացյալ երգիչ-երգչուհիների ձայներին, այնքան անկաշկանդ, որ հասարակ հանդիսականի մտքով չէր էլ կարող անցնել, որ սա իր անդրամիկ ելույթն է այս կազմով «Տաղարանի» հետ: 2016-ի տարվա երջյան համերգն այնքան տղամարդիչ էր, որ երգիչը հրավիրվեց մասնակցելու համույթի՝ Գյումրիում սրվելիք համերգին: Եվ դարձյալ հաջողություն. ջերմ ծափողջույններով գյումրեցիներն ընդունեցին «Այգուն, այգուն» ու «Լուսնյակ գիտերը»՝ իրենց խոսունակային համախաղաքական կատարմամբ: Հաջողորմ մասնակցություն էր «Տաղարանի» բարոկկո երաժշտության համերգին, որում երգեց արիա Հեղինեի օղերաներից: Հասուն իր ձայնաբաժնի համար Ս.Երկանյանը

Հորովելների երկանյանական մատենոյից տղամարդկային այնքան հզոր է, որ հավասարագոր է մի ողջ համերգային բաժնի: Ու թե Աստու տաճարներում օրատարներ են հնչում, աղագայ բնության տաճարի ամենաազդեցիկ երգեցողությունը, երկանյանական մատենոյների շնորհիվ, թերեւս հենց հորովելներն են... Մեղեդու մուսքը՝ առաջին իսկ նոսաներից, դրամատիկ դասկեր է մատուցում. ծանր, ֆրսնաթոր աբխասանի ելած հողի մարդու հոգու ոգորումն է, ամեն կանչ ասես հուսառաս աղոթք լինի, որում «Հայր մեր» փոխարեն հույզի տարբեր հնչեանգները հաղորդող կանչեր են հնչում: Հովհաննես Կարապետյանը հաղորդում է «Իզդիրի հորովելներ» ողջ դրամատիկ ուժը: Նրա բասը՝ առնականության խորհրդով, մերթ մուրք հունչ է տատանում, մերթ դրամատիկ ելեկեցում, հողի մարդու հառաչ-հունչերը, կանչ-աղագաններն այնքան բազմաձայն են, որ ասես ոչ թե երգ հնչի, այլ բազմաձայն բարդ ստեղծագործություն:

«Կարող եմ վաստիտեն փաստել,- շարունակում է երիտասարդ բասը,- որ մատենոյի հետ համագործակցության շնորհիվ իմ մեջ կրկնակի, եռակի աճ են զգացել: Եթե դասախոսս վոկալ առումով ինձ ճիտ ուղու վրա է դրել, աղագայ Ս. Երկանյանն այլ կերպ է ինձ երաժշտական դաստիարակություն սվել: Իմն ինձ համար դարձավ դասախոս, երաժշտության մեջ՝ ավագ ընկեր, խորհրդատու: Երբ մտրումներ են ունեցել ինչ-որ երաժշտական երկ ընտրելու հարցում, իր կարծիքն են հասցրել առել»:

Նշանակալից են Հովհաննեսի գլխավոր դերերը Երեւանի կոնսերվատորիայի օղերային ստուդիայում բեմադրված Դոնիցետտիի «Դոն Պասկուալե» եւ Մոցարտի «Դոն Զովանի» օղերաներում: Հասուն ընդգծեմ դրամում նրա թե՛ ձայնային հասուն սվալները՝ լեցուն, հասուն բասը, թե՛ դերակատարման բոլոր դժվարությունները թեթևորեն հաղթահարելու, նրբությունները հաջողությամբ հաղորդելու ունակությունը, որոնց զուսարվում էին իր բնասուր արտիստիզմը, իմորովիզներ անելու երեւակայությունն ու համարձակությունը:

ՆԱԻՐ ՅԱՆ

«Ցեղասպանված ազգերից մեկը հող չափեց, մյուսը հող կորցրեց, մեկը շարունակում է հող չափել, մյուսը շարունակում է հող կորցնել»

Քին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցը մեզ խաբելու կամ թմբիկի մեջ գցելու համար, քիչ իմանալով, որ իրենց գործունեությունը ոչ մի արդյունավետ նպատակի չի ծառայելու:

Ցուր մասին շատ են գրել: Գրել են նաև «Եվրոպա եւ Արեւելք» թարգմանական շարքի մասին: Հայոց ցեղասպանությունն աղակտ առաստաղ է:

Տասնամյակներ շարունակ ջանաջինք, որ շարքեր երկրներ ճանաչեն Հայոց ցեղասպանությունը, բայց եթե Թուրքիան այն այդպես էլ չճանաչեց, ի՞նչ չափեցինք, ի՞նչ նպատակի ծառայեց սասանամյակների ջանքն ու աշխատանքը, որի մասնառոտ շատ կարեւոր բաներ դուրս մնացին մեր շեստադասից:

Իսրայելի 5-րդ վարչապետ Գուլդա Մեիրն ասել է՝ մենք՝ հրեաներս, նախընտրեցինք, որ մեզինք վախենան, ոչ թե մեզ սիրեն:

Հայերս այդպիսին չենք, մենք սիրում ենք, երբ մեզ սիրում են: Սղասում ենք, որ մեկը մեր մասին լավ խոսի, ասի, որ Հայոց ցեղասպանությունը է եղել, մենք էլ հուզվեցինք, մեզ շոյված զգանք:

Երկար տարիներ որդես Հայոց ցեղասպանության մասին եր նշվում մեր ֆրիսոնյա լինելը: Ոչ, ցեղասպանությունը կրոնական հողի վրա չի եղել: Մեզ ցեղասպանելու իրական լուսնաշող մեր հարսությունն ու հողերը մեզինք խլել են եղել:

Ճողովրդագրական ցուցանիշներն ամենավստիճալորն են

Տարիներ առաջ «Չողանյան» ինստիտուտը փաղափագեց, լուսնաշողն Արմեն Ավագյանին Ֆրանսիա էր հրավիրել: Կոնֆերանսի ժամանակ խոսեցինք Արցախի ու Հայաստանի անվտանգության մասին: Ֆրանսիացի մասնակիցներից մեկն ասաց՝ դու 2-3 միլիոն եր ընդամենը, իսկ ձեր թունամի հարեւանները 7-8 միլիոն են արդեն, դա ամենամեծ վտանգն է հայերի համար: Չկարծեմ, թե Արցախի ստատուսը այսպես լուսն է շարունակվել: Նույնը Կիոտոյում է. արդեն 40 տարի թուրքերը մեզ են Կիոտո ու դուրս չեն գալիս:

Օտարներն այս կարեւոր հանգամանքները տեսնում են, մենք, դժբախտաբար, չենք տեսնում:

Մեր մտածելակերպը, աշխարհայացքը մեզ է փոխվել: Ես հայ եմ, չեմ կարող մոռանալ, որ իմ գեղասանին թուրքերը սղանել են, ու միայն հայրս է ողջ մնացել, բայց Ֆրանսիայում աղբելով՝ ես ունեմ իմ ամենօրյա կյանքը, ու ես ամեն օր միջ մտածեմ՝ ինչ կարող եմ անել Հայ դասի, լոբբիինգի համար, ինչ կարող եմ անել Հայաստանի ու Արցախի համար:

Սփյուռքի մասնակցությունն ինչպիսի՞նք է մեզ:

Մեր «փաղափական արյունը» փոխելու ժամանակն է

«Հայ ռազմավարական միտքը» գիրքը դեռ չէր տպվել. անցյալ տարի հունիսին նախագծի մասին լուսնաշողն նախագահ Արմեն Ավագյանին: Հարցի՞ լուսն ու նախագահ, 2,5 միլիոն բնակիչ ունեցող Հայաստանում «փաղափական արյունը» փոխելու ռեսուրս ունե՞ք: Պատասխանեց՝ ոչ:

Հարցի՞ կուզե՞ք, որ սփյուռքահայերը Հայաստանի գործերում իրենց մասնակցությունն ունենան, բայց ոչ թե ֆինանսապես, այլ շարքեր ոլորներում իրենց գաղափարները ներդրելով: Պատասխանեց. «Այո, բայց հիմա դա անհնար է անել, որովհետեւ մեր Սահմանադրությունը թույլ չի տալիս: Եթե օրինակ, Լավրովը գնա թուրքի ու որո՞ւն է հայ եմ, ուզում եմ Հայաստանի արտոնման արտադրությանը իմ խորհրդակցությամբ կամ այլ կերպ օգտակար լինել: Չի կարող դա անել, որովհետեւ նախ մեզ է Հայաստանում սահմանադրական բարեփոխումներ լինեն»:

Հարցի՞ ո՞վ մեզ է այդ բարեփոխումների որոշումը կայացնի: Պատասխանեց՝ Նիկոլ Փաշինյանը: Հարցի՞ բայց նա կուզե՞նք անել: Պատասխանեց՝ ոչ:

Այսինքն՝ այս առումով էլ սահմանափակումներ կան: Ինչո՞ւ չչլիրառվեմ Սփյուռքի հայերի գաղափարները, փորձառությունը, եթե նրանք լուսնաշողն են դրանք ներդրել Հայաստանում: Նրանք կարող են թմբելով գալ, որեւէ ոլորտ ճիշտ հիմքերի վրա դնել: Համաձայն եմ, չե՞ք, որ սփյուռքահայերի մեթոդները, փորձառությունը, աշխարհայացքն ուրիշ է:

Մենք 30 տարի է՝ Հայաստանում ռազմավարական միտք չունենք

Ամեն մի իրողության «Չողանյան» ինստիտուտը ոչ հայկական «ակնոցով» է նայում:

Դիտարկեմք, օրինակ, Ուկրաինայի լուսնաշողն: Եվրոպայում, ինչպես նաև Ֆրանսիայում, ռուսների դեմ մեծ փառաշողն է արվում՝ Պուտինն ու ռուսներն աղբետուր են եւ այլն:

Մենք 200-300 հրատարակություն ենք լուսն ընծայել. ջանում ենք ներկայացնել փաստեր՝ ոչ աղակողմյան, ոչ էլ ձախակողմյան ուղղություն չբռնելով: Ուկրաինայի լուսնաշողնը ամերիկացիներին եւս նույն սկզբունքով ենք առաջնորդվում՝ ներկայացնելով բոլոր կողմերին: Մենք թե՛ ֆինանսապես, թե՛ գաղափարապես անկախ ենք, որեւէ կուսակցության չենք հարում, հետեւաբար որեւէ մեկի նկատմամբ լուսնաշողն չունենք:

Մեզ համար կարեւորը Հայաստանի ու Արցախի այսօրվա վիճակն է, ինչպես նաև՝ աշխարհափառական իրադարձությունների մեջ առաջիկա 15-20 տարվա հեռանկարը տեսնելը: Այս թեմաների շուրջն են ծավալվում մեր ուսումնասիրությունները: «Հայ ռազմավարական միտքը» ժողովածուում ընդգրկված են շարքեր հեղինակների՝ **Բենիամին Պողոսյանի, Եղիա Թաչեանի**՝ այս թեմաներին վերաբերող վերլուծությունները:

Երբ նախաձեռնում էի ժողովածուի տպագրությունը, ընկերներս ասացին՝ շատ դժվար գործ ես ձեռնարկել. գիրք հրատարակել մի բանի մասին, որը չկա, շատ դժվար է լինելու: Ակնհայտ է, որ մենք 30 տարի է՝ Հայաստանում ռազմավարական միտք չունենք:

10, 100, 1000, 10. 000 մեքսանոց գեոլոգիական

Ֆրանսիացի աշխարհագրագետ **Իվ Լաֆոսն** է ստեղծել «գեոլոգիական» բառը: Նա աշխարհագրությունը կաղեց փաղափականության հետ: Լաֆոսն ասում էր՝ աշխարհագրությունն առաջին հերթին լուսնաշողն է ծառայում: Նրա գործընկերները զարմացան՝ ի՞նչ կաղ ունի աշխարհագրությունը լուսնաշողնի հետ: Նա բացատրեց՝ լեռները, գետերը, սարերը, դաշտերը կարեւոր լուսնաշողն են լուսնաշողն մղելու համար: Լաֆոսնը ստեղծեց այսպիսի թուրքի՝ գեոլոգիական՝ 10 մեքսի, 100 մեքսի, 1000 մեքսի եւ 10.000 մեքսի վրա:

Օրինակ՝ 2018-ի հեղափոխությունը. Հանրապետության հրապարակում այն 10 մեքսանոց գեոլոգիական էր՝ մեկը բարձրախոսով խոսում է, մյուսները, շուրջը հավաքված, լուսն են: Եթե բարձրամանք Հայաստանի լուսնային թանգարանի տնօրին, 100 մեքս հեռավորությունից այդ հեղափոխությունը կտեսնեմք այսպես՝ Հրապարակը՝ հարակից փողոցներով. ուսկանները որեւէ են կանգնած, Արցախյան, Ամիրյան փողոցներում ինչ է կարվում. լուսնաշողն այլ կլինի: Սա 100 մեքսանոց գեոլոգիական է:

1000 մեքս հեռավորության վրա բոլորովին այլ բան կտեսնեմք, որն անկարելի է տեսնել Հանրապետության հրապարակից կամ անգամ լուսնային թանգարանի տնօրինից: Կտեսնեմք, թե ովքեր են այդ հեղափոխության հրահանգիչները, խամաճիկներին խաղացնողները: Սա 1000 մեքսանոց գեոլոգիական է:

Rise and kill first

Ես Պուտին եմ ծնվել ու 25 տարի այնտեղ աղբետուր լինելով՝ լավ գիտեմ թուրքերի հոգեկերտվածքը: Նրանք ընդունում են, որ անցյալում ինչ-որ դեպքեր են եղել, բայց «ցեղասպանություն» եզրույթը չեն ընդունում: Գիտեմ, որ եթե «ցեղասպանություն» բառն օգտագործեն, օրենքի տեսանկյունից շատ են մեքսանոց է գալու:

Rise and kill first՝ առաջինը դու ուսի կանգնիր ու հարվածիր. այս միտքը հրեաների Թալմուդից է վերցված եւ Մոսադի սկզբունքներից մեկն է:

Եթե թունամի դիմացդ է, ու գիտես, որ բարի նպատակով չի եկել, առաջինը դու հարվածիր ու ոչնչացրու նրան: Հրեաները հեռաշողն են, մի փաղափաղ առաջ են ծառայում իրենց անելիքը: Եթե ինչ-որ մեկից հնարավոր է վտանգ սղասել, նա արդեն շուրջակազրված է: Հրեաները վախոտ են նախապատասխանում ոչ թե դիմացինի հարվածին, այլ նրա հարվածի մտադրությունը կանխելուն:

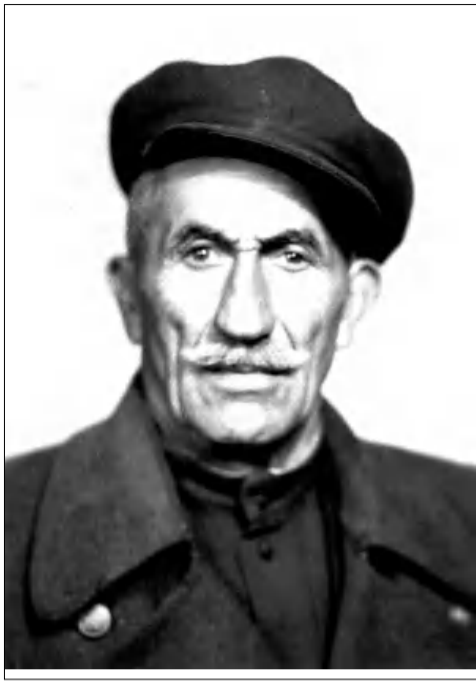
Մենք սղասում ենք այնքան, մի՞նչեւ հարվածն սանում ենք, ջարդվում ենք, մեր հայրենիքը խլում են. թուրքերը մեզ սղանեն, մեր երկիրը վերցնեն, հետ փողոց դուրս գանք, գոռոռանք, բողբոջենք, թե ինչու են մեզ սղանում, մեր երկիրը խլում:

Տայերն ու հրեաները

Չանազան կազմակերպություններ, կառույցներ այսօրվա տարի օգտագործե-

ՍԵՐԺ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Մեկը գորավարի արժիվներից

Աչքերիս առջև է նա՝ Անդրանիկի զինվորը՝ թիկնեղ, վերձիգ, առնացի ու համակրելի կեցվածքով այրը, որն իրեն այնքան սազող զինվորական համազգեստով, բուն ամելիքը չզսնող մարդու նման, իսկուր ու մսախոհ դեգերում էր Ազատության փողոցներում՝ հայացքը՝ թափառ, միտքը՝ սարիների հեռուն...

Սակայն հոյաք ու երջանիկ էր նա, քանզի արթ մեջ Անդրանիկին ուներ...

Արեւմտահայ էր, **Անդրանիկ Օգանյանի** հայրենակիցը՝ նույն Սեբաստիա նահանգից. **Միհրան Հովհաննեսի Չափարյան**: Տարաբախտ հայի ճակատագրի կամո՞՞րդի տարբեր անձկալի հայրական օջախից հեռու՝ նրա այրող կարոտնով էլ վերադարձի մեծագույն հույսով: Այդուհետ էր այն հերոսական օրերի հուշերով, երբ ինքը՝ ջահել զինվոր, երակներում ահագնացած ուժ ու կորով, արդար վրեժով բորբոքում՝ կռիվ էր արթնացնում քուրբի դեմ:

Պատերազմի գորավարի կողմից զորք ցրելուց հետո, շուրջ 60 տարի, մինչև խորը ծերություն ու մահ, քանի՞ ձեռք զինվորական համազգեստ մաշեց. ասել է թե՛ անվիաս, հավասով ու կանչի սղոտումով իրեն միտք արթնացնում՝ զինվորի գգաց:

Երբ արդեն ծանոթներ էինք, միայն զինվորական հագուստ կրելու մասին հետաքրքրության դրսևանքներ.

- Տղան, զիստե՛ս, Չորավարս ինչ քսած է մեռնելու առաջ՝ «Մահս չեմ հոգար, հեյ-վախ, գործս կիսա՛ս մնաց...»: Հասկացա՞ր...

***

Առաջին անգամ նրան տեսել եմ Ազատության զինվորական մասին 60-ականների սկզբին: Այստեղ ելուստուս անող բարձրաստիճան սղանների մեջ հենց երեւաց ռազմական այդ հիմնարկության ամենահամեստ «դասուցանյալ»՝ դասերը, անուսաղիք շինելով ծերունազարդ Միհրանը, գորական մարդու իր աշխատող կեցվածքով վերհերն առանձնացավ մյուսներից: Հանդարտաբայլ, վսեմ խորհրդայնությամբ իջավ ասիճաններով, լուսեղեն մի հայացք սփռեց շարք կանգնած զինվորականներին վրա, աչքերով սիրեց, գուրգուրեց բոլորին (ո՞վ զիստե՛ ինչե՛ր անցան մտքով...): Այնպես ձգող էր թիկնավեց

զինվորականի նրա տեսն ու հմայիչ ժողիցը, որ դաստիարակ էինք նույն դասին զինվորականից էլ Միհրան դասի հրամանատարությամբ մինչև իսկ աշխարհի ծայրը գնալ...

Նա մեզ առավել ձգեց, երբ խոսքի անագետության այն օրերում ոչ բարձրաձայն ասացին, թե Անդրանիկի արժիվներից մեկն է եղել...

Խաթարվել էր նրա կյանքը: Ինչպիսի՞նե զորություններ էր կրել Անդրանիկի, կամ, որ նույնն է, հայրենիքի զինվորը լինելու համար. բանտ, ախտ, դատարանական լուրջություն, աղիասություն, նաեւ դատական արհամարհանք:

Հետո նոր ժամանակներ եկան: Հավելեց լուրջ ստույգը: 1965թ. փետրվարի 25-ին Հայաստանի հայրենասեր դեկավար **Յակով Չարոբյանի** ջանքերով, առաջին անգամ հանդիսավորությամբ նշվեց Չորավարի ծննդյան 100-ամյակը: Ժողովուրդն, իհարկե, չէր մոռացել իր հերոսին: Եվ, ահավասիկ, մեծ հայրուկադեղ գնահատվում էր դատական մակարդակով:

Տոն էր եւ հին զինվորի քսանամյակներ կադադրված սրուն: Հոգին լցվել էր երանությամբ, այն ինչպիսի էր աշխուժացել. խնդրությունից ասես խենթացել էր: Տնտեսական բերկունով աջ ու ախյակ բաժանում էր կենսաթուղան ամբողջ գունարով գնած լրագրերի հոբելյանական համարները: Նախարար-նոթներին, հոյաք բարձրաձայնում.

րերի հոբելյանական համարները: Նախարարի դես սալիս էր ծանոթ-անծանոթներին, հոյաք բարձրաձայնում.

- Աղբարս, փայրիկս, վերցուր, կարդա՛, Չորավարիս մասին է՝ Անդրանիկի՛, Անդրանիկ Չորավարիս...

Տարիների լուրջությունից հետո լիսազգաց գոռալ էր ուզում, բոլորին հասցնել էր ուզում իր սիրո, իր ցավի, իր հոգու կալանակած ճիչը՝ «Անդրանիկ» սուրբ անունը...

***

1969թ. առնանը վրացահայ ընկերոջս հետ եղանք Ուզանում: Մարդասեր էր Չորավարի՝ գյուղացիների համար կամով կանգնեցված արձանի մեծակալը: Անդրանիկի մարտիկներից մեկը՝ ձեռնակահեր, բարեստ արտաբերված **Խորեն Զոհարյանը**, հայրենասեր ուզանցիներին կադոցներով ընծա էր բերել **Ս. Կուրիկյանի** «Պրոլմյան հովսեօւեաններ» նոր լույս տեսած գրքի 100 օրինակ: Երբ ասվեց, թե գրքում Չորավարի մասին դասնվածների շարք կա, իրարանցում սկսվեց, եւ մեկ-երկու ակնթարթում մարդիկ միմյանց ձեռքերից թոցից բոլոր օրինակները:

Բարեգործն ինքնաբավ ժողովում էր. մեծն հայրուկադեղ մասին մեզանում տղազրված առաջին գեղարվեստական խոսքը ժողովուրդն այս ինչքան արտալի ընդունեց, որքան անտարբեր էր կա ժողովրդի երախտագետ սրուն ...

Խորեն Զոհարյանին տեղեկացրի, որ հանգամանքների բերումով Ազատական է արդեն իրենց զինակիցներից մեկը: Ուրախացա՞մ, խնդրեց օգնել տեսակցեն:

Այդ հանդիպումը... Նրանք մայր երկու ֆայլի վրա գտված լուրջությամբ գնեցին միմյանց, աղա Չորավարից իրենց տեղերը ձեռնուց հետո ուղիղ կես դար անց գսան, ավելի ճիշտ՝ վերագսան իրար:

Ու հորդացին զգացմունքները: Պահանգ Միհրանը նկատեց զինակից ընկերոջ կրծքին ոսկու փայլով շողողացող «Ֆրանսիայում կրված» Անդրանիկի դասկերով մեդալը: Ալեկոծվեց: Չլաղիմը մասները սեր ու փնտանք դարձրած՝ խանդաղասանով հոբելյանական համարները:

գորավարի դիմադասկերին: Հետո ծավեցին հին զինվորի ծնկները, խոնարհվեց Չորավարի մեդալի վրա ու դողդոջուն շրթունքներով, գոց աչքերով, համբուրեց, համբուրեց...

- Չորավարս, Չորավարս,- զուգուն էր կանացուկ, սուրբ աղոթքի նման, մի տեսակ վերացած՝ վերահաս հոգեսլացունի մեջ:

Այսքան էլ սեր... Եվ բացվեցին արթ քարացած աչքերը...

Ամեն ինչ շիտակ էր մարդկայնորեն, բնական, հոգեբուխ...

Խորեն Զոհարյանը ցավով, բայց եւ անթափուց հոյաքսության շեղում աւաց.

- Չիստե՛ս, Միհրան եղբայր, Անդրանիկի զինվոր լինելու համար ամբողջ քար շարի ախտ եմ փոխել...

- Էէ՛հ, Խորեն, աղբարս, քսան տարի ալ՝ ես...

Հանդիպումը, հիրավի, արտաբեր էր: Ծրարասողներ՝ ականա հանդիսատեսներ, խոնարհ գգացվել էինք: Հազվադեպ դաստիարակություն. բեմ ու բեմականացում չէր, չկար ռեժիսոր-ռեժիսուր, մեր առջև իրական կյանք էր, կյանքի դրաման՝ իրական գործող անձերով...

***

Վերջին անգամ Միհրան Չափարյանին տեսա բարեկամիս լուսանկարչասանը: Անդրանիկի այժմ քսան հանդիպող, բնօրինակ մի լուսանկար էր բերել եւ խնդրում էր ֆոտոնոցսով եղանակով իր նկարը գեներալի «փոլը դնել»:

- Խառը տարիներ էին, չկրցա Չորավարիս հետ առանձին նկարվել... Զանի կադրիմ, այս մեկ նկարն ալ գլխուս վերելը կունենամ, երբ մեռնիմ, հարկավ, հոգիս Չորավարիս կերթա...

***

Հետո այլեւս չտեսա ծերունազարդ Չորավարին: Նրա մահն ու թաղումն էլ իր արդար համեստ, անաղմուկ կյանքի դես աննկատ եղավ...

Հանկարծ զգացի, որ մեր ֆաղափ փողոցներից ուրույն մի երանգ է դասկասել: Ողորմի՛րեք, հին զինվոր: Երանի, թե արդե՛ր, աչքովը տեսնե՛ր, որ Չորավար Չորավարը, բոլորիս Չորավարը, վերադարձել, փարվել է հայոց սրբախորհող հողին, մեր դյուցազնական հողին, ֆո հողին...

⇒ 10.000 մեք հեռավորությունից հեղափոխությունը դիտարկելիս կեսնեմք այլ դեսությունների, իսկ Հայաստանը կերեւա քսան փոփոխ մի կես, որը մեծ տերությունների համար անկարելու մի բան է:

Ուկրաինայի դասերազմին եթե 10.000 մեք հեռավորությունից նայենք, կեսնեմք, որ այն ռուս-ուկրաինական չէ, այլ երկու ֆաղափարությունների դասերազմ է: **Վլադիմիր Պուտինի** դասկերացած ընտանեկան, սոցիալական, մակադային, հասարակական արժեքների եւ Արեւմուտի՛ ամերիկյան արժեքների դասերազմ է:

Ցեղաստանական ազգերից մեկը հող քահեց, մյուսը հող կորցրեց
Յուրաքանչյուր խնդիր ճիշտ դիտարկելու համար դեմք է ճիշտ փաստորոշում անել, հետո միայն աշխատել այն լուծել: Իսրայելն ինչպիսի ստեղծվեց: Մոսադն ինչպիսի ստեղծվեց, առհասարակ իսրայելական դասնությունն ինչպիսի ստեղծվեց: 20-րդ դարում 2 ազգի նկատմամբ ցեղաստանություն է իրականացվել: Նրանցից մեկը հող քահեց, մյուսը հող կորցրեց: Նրանցից մե-

«Ցեղաստանական ազգերից մեկը հող քահեց, մյուսը հող կորցրեց, մեկը քարունակում է հող քահել, մյուսը քարունակում է հող կորցնել»

կը քարունակում է հող քահել, մյուսը քարունակում է հող կորցնել: Նրանցից մեկի ժողովրդագրությունը քարունակ աճում է, մյուսինը՝ նվազում:

Հարցրե՛ք ինչո՞ւ է այդպես: Եթե այդ հարցի դասախոսանը զսնեք, ուրեմն ճիշտ ճանադարհին եք:

Նադոլեոնն ասում էր՝ կարող ես աշխարհադարձական քիտում ունենալ միայն ֆո հարեւանների հետ:

Եթե այդպես լինի, մենք չենք կարող Ռուսաստանից առանձնանալ: Հայաստանն առանց Ռուսաստանի չի կարող. բայց Հայաստանի ամենամեծ դորբլեմը Ռուսաստանն է:

Սսանալու համար դեմք է քալ, բայց մենք այլևս քալու բան չունենք

Մենք քաղաքական ենք թեմամիներով, մեր առաջին անելիքը մեր անվանագրությունն աղադրվել է: Տնտեսական, սոցիալական և այլ հարցերը հետո դեմք է լուծել. առաջնայինն անվ-

սանագրությունն է:
Քիչ առաջ ասացի, որ մենք 30 տարի է՝ Հայաստանում ռազմավարական միտք չունենք:

Ընկերս, որ դժբախտաբար մահացավ, **Գուրգեն Եղիազարյանը**, քսան դասկերավոր բացատրել է՝ որն է հայկական ռազմավարական միտքը: Ասաց՝ սիրական դասերազմն սկսվել էր, կարծում էինք, որ քսան քարունակ համաշխարհայինն էլ է սկսվելու: Կանխատեսումներ էինք անում՝ Եվրոդան, Ռուսաստանը կներգրավվե՞ն դասերազմում: Յուրաքանչյուր ոք մտածում էր, որ իր երկիրն էլ հավանաբար կմասնակցի դասերազմին:

Մենք միտք ուզում ենք սսանալ, բայց քալ չենք ուզում: Մենք էլ դեմք է առաջարկեմք ինչ-որ բան սսանալու համար: Դժբախտաբար, ինչ ունեինք, արդեն սվել ենք, փոխարենը ոչինչ չենք սսացել, այլեւս բանակցելու, դայնամավորվելու համար առաջարկելի ոչինչ չունենք:

Լուրջ-անլուրջ. թե՞... անլուրջ-լուրջ

ԳԵՂԱՍ ԸՅՈՒՐՈՒՄՅԱՆ

Գրեթե օր չի լինի, որ շրջադասիս քաղաքային-ծանոթները, լինեն թե ընկեր-հարեանները բազմաթիվ հանդիպումների թե հեռախոսազրույցների ընթացքում, չհարցնեն. լուրջ է, որ որոշում է կայացվել...

Հարցումներն այնքան բազմազան են, որ երբեմն ցանկանում ես ասել. լուրջ մի ընդունե՛ք, որին հետևում է դիմողի այն խոսքը, որ անձամբ հեռուստահաղորդումից է լսել, մասնագետ էր ասողը: Այս ընթացքում հաճախ է հիշատակվում, որ ասվածը սուղվել է փաստերի սուղվածան հասարակական կազմակերպության կողմից, որի անդամները հիմնականում ոլորտային մեկ մասնագետներ են, բժախնայի անձինք, իրենց խոսքի հանդեպ լուրջաբանությամբ այրել: Հենց օրերս նրանք մի հեռախոսազրույցում քննարկում էին ներկայացրել, որը ցանկության դեմքում կարելի է նաև առարկայության օրինակ դիտարկել: Հարցը հետևյալն էր: Պատճառական մի փաստաթղթով հայտարարվել էր, որ մեծության կողմից վարձով սրված միջոցներից մասնորոշարում 11 մլրդ դրամի եկամուտ է հավաքվել: Չգիտես ինչու, հիշյալ թիվը փաստերի սուղվածան հարթակի ներկայացուցիչներին սարսիմակ է թվացել, սկսել են սնդեղել, համեմատել, համեմատումարել: Ի վերջո դարձել են, որ նույնիսկ գումարը ոչ թե մեծության կողմից վարձով սրված գույքից է գոյացել, այլ նախորդ սարում մեծական գույքի 28 մլրդ դրամ օտարված մասից արդեն մուտք եղած գումարն է: Թե ո՞վ է այստեղ լուրջն ու ո՞վ անլուրջը, ի՞նչ խնդիր է լուծվել միլիարդավոր դրամների հետ յուրօրինակ հաշվարկության կազմման ընթացքում եւ այլ հարցերը, թողնենք այսօրինակ կառույցների վերադասների գնահատականին, եթե իհարկե այն լուրջ-անլուրջի շրջանակում դիտարկվի:

Փաստ է, որ համանման խնդիրներ երբեմն թե հաճախ ծագում են մեծական կառույցների գործունեության արդյունքում, երբ դարձել էր արդեն իրագործելու շարժառիթը, արդյունքների նմանակայունությունը, Ընդամենը երկու թե երեք տարի առաջ հայ հանրությունը մոլորյալի վիճակում հայտնվեց, երբ ՀՀ գործադիր բարձրագույն կառույցում որոշում կայացվեց ինչ-որ արդյունաբերական կանաչ անվանվող մեծակարգի խախուսման մասին: Հայաստանյան հանրությունը, թե սեփական երկրում, թե արտասահմանում, կանաչի բառը լսելիս առաջինը մտաբերում է մարկոսիկ դարձնակող նյութ, որը մեծադեմ հիշատակվում է ոսկեհամակա հաղորդումներում: Մեկ անգամ էլ, որ «02» հաղորդումներում դիտել է այս ու այնտեղ այդ մեծակարգի շարժումները ոչնչացնելու,

լու, այրելու մասին դասնող հեռուստահաղորդումներ, այնպես որ հանրային կարծիքը միանշանակ բացասական է կանաչի կոչվողի հանդեպ: Այսուհանդերձ, ծրագրեր ընդունվեց. օրերը շարժվեցին դարձան, ամիսներ ու տարիներ, մինչև հասանք մեր օրերը, երբ դարձվեց, որ այն մեկնարկից հետո տեղից չի շարժվել: Դարձյալ բախվում ենք լուրջ-անլուրջի մոտեցմանը, երբ հասկանալի է ոչ այն ընդունելու, ոչ էլ չկատարելու շարժառիթը:

Ինչպես մի այլ, շինարարության ոլորտում: Թե ի՞նչ է այդ շինարար ասվածը թե կոչվածը, շրջադասիս շատ ներկայացուցիչներ, հիմնականում բարձրագույն կրթությամբ, 60-70-ամյա մարդիկ, որն էլ մասկետացում չունեն: Որոշակի դժվարություն հաղթահարելու արդյունքում հաջողվեց դարձել, որ շինարար անվանվող կրծողների կարգի շինարարներն ընտանիքի կենդանու շտակ է, միջին բաժը 500 գրամ, մարմնի երկարությունը՝ մոտ 30 սանտիմետր, մորթին՝ արծեփավոր հունք: Շինարարությանը մեծականորեն խախուսելու ժամանակներից տարիներ են անցել եւ դարձել է, թե ինչ օգուտներ են ստացել այս կենդանիները, արդյո՞ք ՀՀ բյուջեի հանդեպ որեւէ դարձավորություն են ստանձնել ու կատարել:

Եվ հարցը՝ ինչպե՞ս է լուրջ-անլուրջ թե անլուրջ-լուրջ հայաստանյան միջավայրը, հնչում է ինքնաբերաբար: Որ այսօրինակ գործընթացները, որոնք որոշում երկրի սնտեսական ֆաղափականության բաղադրիչներ են դիտարկվում, որն էլ ձեռք էլ չեն նշանակում սարածվող հաշվարկություններում, դրանք չեն արժանաչվում առեւտրային ցուցանիշներում, սրանք իրողություններ են, առարկայություն չունեցող փաստեր: Բացը լրացնելու նմանակով ՀՀ սնտեսական միջավայրը, որքանով որ այն կա, մեծադեմ հիշատակում է հայկական միջավայրի ներուժի, այն իրացնելու վաճառականության մասին, մոռանալով կամ չհիշատակելու ասված, որ մոտիկ թե հեռու երկրների գործարար շրջանակները լավագույնս են տեղեկացված մեր խնդիրներից, որոնք դարձադեմ խնդրահարույց են, զգուշացվողություն դարձադեմ: Հանրության փորձագիտական հասկանալի, արժեքներում ուսանած մասնագետներ, ինչ ամուսն կուզե՞ք սվեդ նրանց, մարդիկ իրենց վերլուծություններն են կատարում, համախառնային փորձը ներկայացնում, գործընթացները լուսաբանում, որոնք ՀՀ սնտեսական միջավայրը հիմնականում անհաղորդ է, ֆանգի առաջնորդվում է մերն ուրիշ է կարգախոսով:

Այս շարժից է զավեց հիշատակում հետևյալ դեմքը: Ավարտելու շարժառիթների գյուղական համայնքներից մեկը այցելությանս ընթացքում գյուղադեմարանի

դիմացի դուրսկում հանգստացողներից տեղեկացա, որ համայնքային վարելահողերից 500 հեկտարը հիմա որոշում արձակվել է օգտագործվում խոտեր եղջերավորներ դառնելու նպատակով, նաև ձիաբուծությամբ են զբաղվում: Օրեր անց կայացած մի հանդիպման ընթացքում խոտեր գործարարներից մեկը դասնեց, որ թռչնակերի արտադրության նպատակով մեծակա երկրներից մեկում 3000 հեկտար վարելահող է վարձակալել, եզրույթներով հաշիկի արտադրություն է իրականացնում, բերքը ՀՀ հասցնելու համար 1 տոննայի հաշվով 85 դոլար ծախս է կատարում: Փաստը մտածելից էր, ուսի որոշեցի յուրօրինակ միջոցով դառնալ 500 հեկտար վարելահողը արձակվելու դարձան համայնքի ու խոտեր գործարարի միջոց: Համայնքադեմ առաջարկեցի վարձակալության դիմաց նախանշել այն առաջնահերթությունները, որոնք կարելի է ներկայացնել գործարարին: Նախ ասաց, որ զարման գյուղատնտեսական առարկաների շրջան է, մարդկանց հավաքելը հարմար է, հետ ամառային գործերը հիշեցրեց, առնան էլ բերահավաքի հոգսերն ու ձմռանը նախադասարարացվելը, որոնց արդյունքում կարծիք կազմավորվեց, թե ինչու է գործարարն այլ երկրում կերտարտություն ծավալել. նման դեմքում են ասում՝ սառադեմքը փորձ ունի: Այնպես որ ընթերցողի գործն է հավասար թե ոչ նման դեմքերին, դրանք լուրջ թե անլուրջ ընդունել. ընդամենը նշեմ, որ անգամ 60-ամյա լրագրողական փորձն այսօրինակ վիճակներում անգործություն է ցուցաբերում:

ՀՀ շարժային ֆաղափացին, համաձայն լինի մերօրյա կարգախոսներին թե ոչ, իր առօրյայի բարեփոխմանն է ստատում, երբ հաշվարկությունների թվերի աճին համադասասխան կփոփոխվի նաև իր կենցաղը, որն ամենասարբեր մանրուկներից է բաղկացած, սկսած ժամ առ ժամ թանկացող առաջնահերթ սնունդից մինչև կենցաղային անհրաժեշտությունները: Օրեր առաջ խնայողական էլեկտրական լամպ զնելու նպատակով վաճառքի կես այցելեցի. 100 վաս հզորության էլեկտրալամպն արժեք 1760 դրամ: Կուզե՞ք գրածիս լուրջ վերաբերվե՛ք, կցանկանա՞ք անլուրջ համարե՛ք, ձեր որոշելիքն է, ֆանգի մեր առօրյան դրա հաստատումը չալիս է:

Այսպես էլ արդյունք ենք: 28.02.2023թ.

Իմաստաբանական բառարան Գեղեցկության չափանիշը

Կնոջ գեղեցկությունը դասկերելիս, մեր աշուղները ժամանակին դիմել են այլասացության հմարհին:

Օրինակ, յարին համեմատել են ցակոսող սարի ջերանի կամ թռչկոսող հավի հետ:

Գեղեցկուհու դեմքը նկարագրելու համար մեր աշուղներն այլ բան չեն մտաբերել, ֆան արեգակի ու լուսնի սկավառակները, Իսկ հոնքերի համար՝ երեք օվա մահիկը: Աղետից արձակվող նեսն ու վիրահասական սուր նեցարն էլ օգնել են աշուղներին՝ նկարագրելու գեղեցկուհու թարթիչները:

Աչքերը վրձնելիս, մեր սիրեգակների մեջ մեջ դասկերվել են եղնիկի խումար աչքերից սկսած մինչև վարդագգիների ընտանիքի դասկանող նուրսն ու գինարբուհի համար նախատեսված դարձուկն ոսկե փիլան:

Կնոջ կրծքի գեղեցկությունը նախազարդելու համար մեր երգասացների երեակայությունը խնձորի չափսերը չգերազանցող շաման կոչված անուշահոտ սեփից այն կողմ դեռ չի անցել:

Սլացիկ բոյը նկարագրելիս, չինարից ու բարդից բացի, մեր երգասացները մեկ էլ նոճու օգնությանն են դիմել, եւ գեղեցկուհու ֆայլը նմանեցրել ծառի սեթեւեթ նազանքին:

Կնոջ մազերը վարդի մեջ փաթաթված ռեհանին նմանեցնելու հարցում ոչ ոքի ֆանսագիան դեռ հայ երգասացների վառ երեակայական թռիչքից այն կողմ չի անցել:

Իդեալական կնոջ մեջ մասդառ եղեգնի, իսկ դարանոցի չափսերը կարադի վզի հետ զուգաչափելու համար դեռ ոչ ոք մեր աշուղների հետ մեջլիս նստելու համարձակություն չի ունեցել:

Սակայն, մի՞թե մեզ համար ավելի ընկալելի է կնոջ գեղեցկությունն ու հմայիլը ժամանակակից գեղեցկության մրցույթների չափորոշիչներով բնորոշելու մեթոդաբանությունը, որն առավելադեմ հիմնված է մաթեմատիկական չոր հաշվարկների վրա, երբ գեղեցկության ոսկե չափանիշը համարվող 90-60-90 դարամետրերին համադասասխան կնոջ ուսագոսու եւ գոսկաեղի հարաբերակցությամբ է որոշվում գեղեցկության թեկնածուի թուղանման ու կատարելությունը:

Կարծում են, այնուամենայնիվ գեղեցկությունը բնորոշելու լավագույն միջոցները եղել են ու կլինեն՝ կնոջ դեմքի օվալը լուսնի ու արեւի սկավառակների հետ զուգադեմ ու սիրեցյալի ֆայլը նոճու սեթեւեթ նազանքի հետ համեմատելը: Եվ համոզված են, որ ոսկե փիլայից չհարբեվող նեցաձե աչքերին, կարադանման դարանոցին ու սովորական խնձորի չափսերը չգերազանցող շամանի անուշահոտությանը փոխարինող չափորոշիչները դուրս են մնալու մրցակցությունից:

Բայազետի բարբառի բառարան

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի Հրայր Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտը լույս է ընծայել «**Բայազետի բարբառի բառարան**» առարկան, որի հեղինակն է ինստիտուտի սնտես, բանասիրական գիտությունների դոկտոր **Վիկտոր Կասվալյանը**: Այն ընդգրկում է Բայազետի (այժմ՝ Գավառ) բարբառի շուրջ 8 000 բառային միավոր, դարձված է ոճ: Բառարանի յուրաքանչյուր բառահոգված դարձնակում է գլխաբառը եւ նրա բացատրությունը, ֆերակաճական տեղեկություններ, որոշում կանոն սվյալ բառով բարբառային խոսքի օրինակ: Օրինակները բարբառային խոսքի նմուշներ են, ասացվածքներ, դարձվածքներ, հաճախ էլ բերված նմուշները

բովանդակային կադ ունեն եւ դասումներ են ձեւավորում: Բառարանը տեղեկություններ է դարձնակում նաև բարբառակիր հանրության կենցաղի, առօրյայի, սովորույթների, դասկերացումների, առարկաները նկատման վերաբերյալ: Բարբառային խոսքը ներկայանում է իր կենդանի գործածությամբ:

Գլխաբառերը եւ դրանք դարձնակող նմուշները բերվում են բարբառային տարադարձությամբ: Բառարանը օգտակար կլինի լեզվաբաններին, բարբառագետներին, ազգագրագետներին, բանասիրության մասնագետներին, կարող է օգտագործվել բուհական դասընթացներում:

ՄՏԵՓՆ. ԳՐԱԳԻՏՆ.

